

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра нової та новітньої історії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему:

«Зовнішня політика Китайської Республіки у 1912-1937 роках.»

Виконала: студентка IV курсу денної
форми навчання

напряму підготовки (спеціальності)

032 «історія та археологія»

Кузнєцова Валерія Володимирівна

Керівник: к.і.н., доц.

Тумаков Олександр Іванович

Рецензент: к.і.н., доц.

Ченчик Дмитро Володимирович

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Становлення зовнішньої політики Китайської Республіки (1912–1918).....	10
РОЗДІЛ 2. Зовнішня політика Китайської Республіки в період політичної роздробленості.....	31
РОЗДІЛ 3. Зовнішня політика Китайської Республіки у період «нанкінського десятиліття ».....	51
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	67

ВСТУП

Обґрунтування наукової та суспільно-політичної актуальності теми.

Сучасний світ зазнає радикальних змін, зумовлених зростанням ролі інформації в політиці, економіці, культурних процесах, розвитку людського суспільства. Потреба в поліцентричності визначає світову політику сьогодні. Так, світове лідерство у США, але час від часу стає очевидною реальність формування нових центрів сили. Насамперед це стосується Китаю, який стрімко піднімається по сходах впливу на міжнародні процеси, беручи на себе відповідальність за світовий розвиток. Сьогодні Китай став провідною країною з точки зору економіки.

Китайська Народна Республіка активно розвиває свій військовий потенціал, проводячи глибоку модернізацію збройних сил. Тож сьогодні Китайська народно-визвольна армія нараховує у своїх лавах понад 2 мільйони осіб, а витрати на оборону складають 3,5% ВВП, або 228 мільярдів доларів. Все це робить завдання аналізу зовнішньої політики КНР повноцінно зрозуміти роль цієї держави в сучасному світі і в майбутньому.

В умовах глобалізації зовнішня політика держав залежить не тільки від їхнього становища у світі, а й від моделі розвитку зовнішньої політики. Це уряд, який пропонує хороші перспективи своїм союзникам і може розробити привабливу модель розвитку, яка може бути успішною в сучасному світі, не вдаючись до військової сили чи будь-яких інших засобів насильства. Оскільки економіка постійно зростає, а модель співпраці з іншими країнами розвивається, зовнішньополітична політика Китаю продовжує залишатися сильною на міжнародному рівні. Лідери західного світу постійно критикують політичний режим Китаю, але Китай підкорив світ своєю традиційною культурою та цінностями та поширив знання про свою багату культурну спадщину серед людей світу. Велика кількість ідей, звичаїв, соціальних практик, вірувань, різних культур і відмінностей у рівні розвитку країни роблять відносини Китаю з сусідніми країнами складними. Китайська Народна Республіка, де стереотипне розуміння теоретичного невігластва та методів

політичної боротьби китайських лідерів, з геополітичних причин відіграла значну роль у формуванні концепції ранньої зовнішньої політики. Передумови азіатських регіональних конфліктів у другій половині ХХ століття.

Сьогодні недостатньо уваги приділено перспективним і новим аспектам зростання та розвитку Китаю, світовій політичній арені, особливо його впливу на країни пострадянської периферії. Цей аспект здебільшого поверхово й епізодично.

Об'єктом дослідження даної теми є зовнішня політика Китайської Республіки від 1912 до 1937 року.

Предметом дослідження даної теми є чинники, що вплинули на розвиток зовнішньополітичного курсу з 1912 по 1937 рр.

Хронологічні межі дослідження: 1912-1937 роки.

Історіографічний огляд літератури. Наукова спільнота вже здійснила значний обсяг досліджень щодо історії Китайської Республіки, включаючи зовнішню політику цього періоду. Загалом історіографію даного дослідження можна розділити на наступні групи:

- Вітчизняна історіографія.
- Західна історіографія.

Основоположною для розуміння суті Китайської Республіки в зазначений період є «История Китая с древнейших времен до начала XXI века.» Т. 7. Китайская Республика (1912-1949) ¹

Ця книга охоплює період з проголошення Китайської республіки в 1912 році до появи Китайської Народної Республіки в 1949-му році. Цей том присвячений комплексному вивченню Китаю в усіх аспектах життя суспільства та держави. Також присутнє дослідження історії дипломатії та зовнішньої політики цього періоду.

¹ История Китая с древнейших времен до начала XXI века : в 10 тт. Т. 7. Китайская Республика (1912-1949) / Отв. ред. Н.Л. Мамаева; Ин-т Дальнего Востока РАН. М.: Наука — Восточная литература, 2013. — 863 с

З вітчизняних робіт , що стосуються зазначеної теми варто відзначити Булик М.В., Гаврилова Н.В., Міжнародні відносини та зовнішня політика Китаю в історичній ретроспективі.¹

Цей посібник надає змістовну інформацію з приводу міжнародних відносин та зовнішньої політики держав, що існували на території сучасного Китаю з II тис. до н.е. до 1949 року.

Розглядаючи західну історіографію можна відзначити працю Вільяма Кірбі «Інтернаціоналізація Китаю: Зовнішні відносини всередині країни і за кордоном в республіканську епоху»²

Ця робота надає загальний огляд зовнішньої політики Республіки Китай у вказаний період. Автор досліджує ключові аспекти стратегії Китаю у відносинах з іншими країнами. Вона важлива для розуміння загального контексту політики Китаю в цей період.

"China: A New History"⁴ Джон Фейрбанк та Мері Голдман. Ця книга надає огляд ключових подій, тенденцій і тем, що визначають розвиток Китаю протягом багатьох століть, включаючи період існування Китайської Республіки.

Джерела дослідження можна розділити на такі групи :

- Джерела агітаційно-публіцистичного характеру
- Джерела особистого походження : мемуари, щоденники , автобіографії та ін.

Звертаючись до першого типу джерел , можна відзначити «The China Critic» періодичне видання, створене 31-го травня 1928-го року групою китайських

¹ Булик М.В., Гаврилова Н.В. Міжнародні відносини та зовнішня політика Китаю в історичній ретроспективі. Навч. посіб., Маріуполь . 2019 . 232ст.

² William C. Kirby The Internationalization of China: Foreign Relations at Home and Abroad in the Republican Era // Cambridge University Press. Jun 1997. No. 150, Special Issue: Reappraising Republic China (Jun., 1997), pp. 433-458.

⁴ J. Fairbank, M. Goldman A New History - China. Belknap Press of Harvard University Press, 1992 . pp. 519

інтелектуалів , що вчилися в США . Журнал англійською мовою присвячений впровадженню та інтерпретації китайської літератури та культури , для заходу. Деякі статті також присвячені політичним подіям Китаю в 20-30-х роках

Важливим джерелом особистого походження для цього періоду є мемуари Чан Кайші «Советская Россия в Китае» воспоминания и рассуждения в 70 лет. Ця книга присвячена спогадам великого військового і політичного діяча , що очолював Гоміньдан , генералісімуса Чан Кайші. В цій книзі згадуються події його життя, які є надважливими для даного дослідження.

Аналіз цих джерел і літератури вказує на те, що зовнішню політику Китайської Республіки в період 1912-1937 рр. вже досліджено великою кількістю праць, але існують невивчені аспекти, які можуть вимагати подальшого дослідження.

Метою дослідження є ретельний аналіз зовнішньої політики Китайської Республіки в період 1912-1937 рр.

Поставлена мета визначає необхідність вирішити наступні **задачі дипломної роботи:**

- Проаналізувати Початковий зовнішньополітичний курс Китайської Республіки, реакцію на крах імперського правління та виклики національного об'єднання.
- Дослідити епоху після Першої світової війни. Аналіз участі Китаю в міжнародному порядку після Першої світової війни, розглянути реакції на Версальський мирний договір та його вплив на територіальну цілісність Китаю.
- Розглянути дипломатичні відносини з Радянським Союзом (1920-1930-ті роки)

- Розглянути питання Маньчжурської кризи (1931-1933). Проаналізувати залучення Ліги Націй та її вплив на зовнішню політику Китаю.

- Дослідити діяльність уряду Чан Кайші в Нанкіні та його зовнішньополітичні ініціативи, зусилля з консолідації влади всередині країни та взаємодії з міжнародним співтовариством.

- Проаналізувати події, що призвели до початку Другої китайсько-японської війни. Роль іноземних держав у реагуванні на конфлікт.

Методологія та методи дослідження. Під час роботи над бакалаврським дослідженням було використано наступні методи :

- **1. Історико-порівняльний метод.** Завдяки цьому методу вдалось проаналізувати зовнішньополітичні стратегії Китаю в порівнянні з іншими країнами того часу (наприклад, Японія, США, Росія, Велика Британія) що допомогло виявити особливості, тенденції та відмінності в підходах до міжнародних відносин.
- Також вдалось дослідити, як Китай реагував на ключові міжнародні події цього періоду, у порівнянні з реакціями інших країн, що допомогло з'ясувати стратегічні цілі та інтереси китайської зовнішньої політики.
- **2. Історико-системний метод** був дуже корисним для дослідження зовнішньої політики Китайської Республіки в період 1912-1937 років, оскільки дозволив розглянути цей аспект історії як складну систему, що взаємодіє з іншими складовими. Цей метод дозволив вивчити, як внутрішні політичні, економічні та соціальні процеси впливали на зовнішню політику Китаю, і навпаки, як зовнішні фактори впливали на внутрішні справи.
- Також завдяки цьому методу вдалось проаналізувати структури та функцій зовнішньополітичної системи Китаю, дослідити різні елементи, такі як дипломатичні відносини, торгівля, військова стратегія тощо, які складають зовнішньополітичну систему Китаю та їх функціональний аналіз. Ще завдяки цьому методу було досліджено розвиток зовнішньої

політики Китаю протягом різних етапів часу, її зміни та еволюцію, що дозволило виявити тенденції та фактори, що впливали на цей процес.

- **3. Історико-генетичний метод** було використано задля дослідження зовнішньої політики Китайської Республіки в період 1912-1937 років, зосереджуючись на процесі формування та еволюції цієї політики протягом цього періоду.

Історико-генетичний метод дозволив дослідити походження та початкові моменти зовнішньої політики Китаю після революції 1911 року та створення Республіки. Цей метод також допоміг розглянути різні етапи розвитку зовнішньої політики Китаю протягом зазначеного періоду та ідентифікувати ключові події, які вплинули на її формування. Завдяки цьому методу вдалось розглянути взаємозв'язок між зовнішньою та внутрішньою політикою Китаю та визначити, як внутрішні фактори впливали на формування зовнішньої стратегії.

Застосування історико-генетичного методу дозволило отримати більш глибоке розуміння та контекстуальну перспективу зовнішньої політики Китаю в період 1912-1937 років, включаючи її походження, етапи розвитку та фактори, що вплинули на її формування та еволюцію.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що розглянуто теоретичні результати дослідження зовнішньої політики Китайської республіки 1912-1937 років в працях вітчизняних та закордонних вчених, а також сформовано висновки, які можуть в подальшому стати основою досліджень заданої тематики.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що представлені результати та висновки досліджень можуть бути використані для студентів історичних спеціальностей при вивченні зовнішньої політики Китайської республіки 1912-1937 років.

Короткі відомості про апробацію результатів дослідження.

Апробація відсутня

Структура роботи: вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1. Становлення зовнішньої політики Китайської Республіки (1912–1918)

Сінхайська революція, що розпочалась 10 жовтня 1911 року з повстання загонів «нової армії» в Учані, розташованому в центрі материкового Китаю. Далі наче ефект доміно повстання сколихнули і інші провінції. Станом на осінь 1911 року в країні склалась така ситуація, що початок революції був неменучим. Звичайні люди хотіли змін, а існуюча маньчжурська цінська влада показала свою нездатність керування країною. 1 січня 1912 року було проголошено Китайську Республіку, а після звільнення Нанкіна 2-го січня 1911 року, після дискусій між учанськими та шанхайськими угрупованнями революціонерів з приводу столиці для новоспеченої країни було вирішено зупинитися на тільки-но звільненому Нанкіні. А вже 12 лютого того ж року завершилося правління династії Цін, яке тривало 267 років.¹ Так після звільнення Пекіну було вирішено зробити тут с

Описуючи події Сінхайської революції неможливо не згадати про основоположну постать, для цих подій, а саме Сунь Ятсена. Революціонера, котрий проголосив фундаментальну доктрину: «Три народних принципа».

Сінхайська революція була неменучою. Останні роки перед революцією спостерігався сплеск рисових бунтів та антиподаткових виступів. Одним із ключових факторів стали напружені стосунки між високо централізованим цинським урядом і провінціями. Апогеєм Ця напруженість досягла піку в 1911 році через плани уряду націоналізувати залізницю, залишивши більшу частину її будівництва та експлуатації іноземним компаніям.

¹ Сінхайська революція 1911-1912 роки/ Збірник документів і матеріалів; відп. ред. С.Л. Тихвинський.

По-друге, спостерігалась і негативна реакція проти планів цинського двору запровадити конституційне правління, яке б зберегло династію та зберегло б верховенство маньчжурів у Китаї. Це відштовхнуло багатьох, хто в іншому випадку підтримав би конституційну монархію, і проклало шлях для створення потужної коаліції сил, що виступають проти Цин.

По-третє, вирішальну роль відіграли активісти, які працювали над пошуком прихильників серед провінційної еліти та військових уздовж долини річки Янцзи та зуміли перетворити цю підтримку на справжнє повстання в Учані¹.

На тлі збігу факторів виник консенсус на користь повалення Цин. Тим не менш, територія Цин залишилася недоторканою під новим прапором «п'ять народів в одному союзі», і двору було дозволено зберегти деякі зовнішні атрибути престижу, імператор продовжував жити в Забороненому місті, а імператорська сім'я надано особливий статус. Більше того, подальша передача влади Юань Шикаю, колишньому імперському генералу, зробила зміну уряду більш схожою на впорядковану спадкоємність, ніж на революцію.

Добре відомо, що революція Сунь Ятсена користувалася підтримкою багатьох японських паназіатців. Міядзакі Тотен і його брат Ядзо, брати Ямада Йошімаса і Джунзабуро, Каяно Нагатомо, Тояма Міцуру, Інукай Цуйосі, Умея Шокічі були серед багатьох захоплених прихильників революції в Японії. Сам Сунь визнав японську підтримку революції у своєму Цзянь го фанг луе (Загальний план національного розвитку).

Навіть сьогодні це революційне партнерство називають символом дружби між Китаєм і Японією. Тим не менш, важливо пам'ятати, що основною політикою японського уряду в той час була підтримка цинського двору в Пекіні. Більшість японських бізнес-інтересів також сподівалися на поступові

¹ Белов Е.А. Краткая история Синьхайской революции. 1911-1913. Учебное пособие. М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2001. — 160 с.

політичні зміни і не бачили причин пропонувати свою підтримку революції, яка загрожувала зруйнувати економічну діяльність.

Але більш важливим у цьому контексті є те, що, незважаючи на загальне ставлення японського уряду та ділового світу, значна кількість людей у Японії все ж вирішила співпрацювати з Китаєм на власних умовах і, виходячи зі своїх власних схильностей і переконань, надали свою підтримку руху, який почався як меншість реформаторів і революціонерів, що переважали чисельністю. Ця різноманітність була важливим аспектом японсько-китайських відносин.

Після Сінхайської революції популярність Сунь Ятсена в Японії активно зростала ¹.

Варто зазначити, що після проведення Сінхайської революції ґрунтовних змін у відносинах Китаю з західними країнами та Японією не відбулось. Загалом політичний курс західних держав стосовно Китаю в предреволюційний період визначався підтримкою влади Цін. Це було вигідно західним державам, оскільки вони були зацікавлені в підтримці стабільності задля торгівлі. Важливо відмітити саме вплив Великої Британії, яка в цей період проводила політику економічного просування в Китаї. Оскільки повалення монархії та створення Республіки могло зашкодити їх планам, так як революцією були охоплені центральні та південні регіони, які потрапляли у сферу впливу Британії. Тому Британія, як зацікавлена сторона виступала в ролі посередника задля врегулювання відносин між революційними силами та цінським двором. Більше того саме Британія разом з іншими державами виступала за кандидатуру на пост лідера країни Юань Шикая. Адже вони вбачали в ньому сильну постать, яка до того ж мала владу над армією Бейян ²

¹ История Китая с древнейших времен до начала XXI века : в 10 тт. Т. 7. Китайская Республика (1912-1949) / Отв. ред. Н.Л. Мамаева; Ин-т Дальнего Востока РАН. М.: Наука — Восточная литература, 2013. — 863 с

² Рыбель Д.А. Синьхайская революция и общие аспекты китайской политики великобритании в 1911-1913 гг. // Дальневосточный государственный технический университет, филиал в г. Уссурийске

Тому не дивно, що після передачі влади в руки Юань Шикая західні держави намагались усіляко його підтримувати у тому числі позиками.

Сунь Ятсен вбачав в революції можливість також розправитись з нерівними договорами, підписаними між Цінською імперією та європейськими державами. Однак, новоспечений уряд дійшов висновку, що не може дозволити собі антагонізувати іноземні держави, залежачи від їхнього визнання та позик. Тому як результат Китайська Республіка успадкувала договори, підписані Цін без змін.

Значно залежний від цинських бюрократів, Юань Шикай заснував свій уряд у комплексі Чжуннаньхай у Пекіні, де раніше проживала вдова імператриця Цісі. Зречення імператора Цін, спричинене Сінхайською революцією, було надзвичайно важливою подією в історії Китаю. Тим не менш, ця подія не відразу кардинально змінила китайську політику, суспільство чи економіку. Вплив революції був досить обмеженим як на зовнішні, так і на внутрішні справи.

Після придушення Другої революції восени 1913 року Юань продовжував зміцнювати власну президентську владу та обмежувати повноваження Національних зборів. У 1915 році він проголосив себе імператором, викликавши масову опозицію та чергове повстання. Зрештою Юань відмовився від претензій на імператорський трон і помер у 1916 році.

Період правління Юань Шикая, з 1912 по 1916 рік, став переломним моментом для відносин Китаю та Японії. Незважаючи на те, що японська громадськість отримала підтримку революції, уряд і бізнес твердо підтримували західні держави в підтримці спочатку уряду Цін, а потім уряду Юань Шикая.

Потім у 1915 році, невдовзі після початку Першої світової війни, японський уряд на чолі з Окумою Сігенобу висунув Юаню Шикаю двадцять одну вимогу, односторонній акт, який розлютив західні держави та викликав бурхливу негативну реакцію з боку китайського народу. Коли стало відомо, що

китайський уряд капітулював перед японськими вимогами, громадська думка в Китаї рішуче обернулася проти Юаня і проти Японії.

З цього моменту всі спроби відновити японсько-китайські відносини на більш дружній основі були приречені на провал. Двадцять одна вимога стала символом імперіалістичної агресії в Китаї, а Японія стала мішенню номер один для гніву китайських націоналістів ¹.

Китай – велика країна, що складається з багатьох провінцій. За суворого правління монархії місцеві органи влади намагалися ефективно керувати своїми провінціями. Оскільки ці органи місцевого самоврядування прагнули отримати більше повноважень, щоб стати більш продуктивними та ефективними органами управління, цинський уряд дозволив ширше самоврядування в провінціях, сподіваючись стабілізувати владу цинського уряду по всій країні ².

Революція 1911 року повалила автократичну монархічну владу, що правила Китаєм понад 2000 років, та стала початком для створення Китайської Республіки. Після революції монархія, яка колись вважалася священною і недоторканою, була оголошена злом, темною і неприйнятною для вільного і рівноправного народу. Реставрація монархії стала просто неможливою, а давній феодальний лад був остаточно повалений. Більше того, більшість людей, які колись вважалися неосвіченими та жалюгідними та мало контролювали власне життя, стали господарями країни.

Революція 1911 року не тільки поклала кінець монархії Китаю, але й значною мірою сприяла розвитку демократії серед китайського народу, тим самим сприяючи значному переходу країни від монархії до республіки, а також її політичній модернізації. Широкомасштабна емансипація принесла низку змін у суспільні звичаї та моральні погляди та звички людей. Революція відсіяла багато старомодних ідей, дала новий імпульс і життєву силу

1. Kawashima Shin. The Xinhai Revolution and Japan-China Relations. URL: <https://www.nippon.com/en/in-depth/a00202/?pnum=5> (дата звернення: 04.02.2024).

2 Brianna Noll 1911 Xinhai Revolution. URL: <https://study.com/academy/lesson/the-xinhai-revolution-of-1911.html> (дата звернення: 07.02.2024).

суспільству та відіграла важливу роль у покращенні моральних стандартів народу того часу. Завдяки цій революції виникли значні умови для соціального та економічного розвитку, і революціонери протягом цього періоду завжди переслідували цілі збагачення та зміцнення країни та забезпечення добробуту мас. Вони були переконані, що якщо вони повалять феодальний самодержавний уряд, Китай обов'язково досягне економічного розвитку «винятковими темпами» і «встигне» і навіть пережене західні країни за короткий проміжок часу¹.

Вони прагнули покращити суспільні засоби існування та «присвятили себе добробуту мас» шляхом економічного розвитку. Після встановлення тимчасового уряду в Нанкіні економічний розвиток Китаю вступив у період безпрецедентного піднесення. Сучасна промисловість раннього періоду Китайської республіки перевершила промисловість, яка розвивалася пізньою династією Цін протягом кількох десятиліть, за такими показниками, як обсяг і масштаби, а також сектори освіти, медіа та медичних послуг також значно покращилися. Це сприяло створенню важливих умов для майбутнього соціально-економічного розвитку.

Революція 1911 року зробила позитивний внесок у становлення китайської національної спільноти. Після краху династії Цін революціонери миттєво прийняли рівність усіх етнічних груп, наголосили на усуненні перешкод між різними етнічними групами та сприяли етичній гармонії.

У «Декларації тимчасового президента» Сунь Ятсен чітко заявив: «Основною держави є її народ. Об'єднання територій, населених ханьцями, маньчжурами, монголами, хуей і тибетцями, в одну державу означає об'єднання ханьців, Маньчжури, монголів, хуей і тибетців в одну націю. Це союз нації». У попередніх феодальних династіях Китаю не було концепцій і кроків, які мали б таке велике і далекосяжне значення для розвитку китайської нації.

¹. Рябченко Николай Павлович. "Синьхайская революция и Восток" Россия и АТР, no. 1, 2012, pp. 128-138.

Революція 1911 року заклала шлях для заснування Комуністичної партії Китаю (КПК). Ідеологічна емансипація, яку принесла революція 1911 року, створила середовище та умови для поширення різних політичних і соціальних теорій, у тому числі марксизму. Мрія революції 1911 року про створення капіталістичної республіки була зруйнована, і підозрілим і пригніченим людям довелося шукати інший шлях, який заклав ідеологічну основу для Китаю, щоб вибрати соціалізм.

Розвиток національного капіталізму після революції 1911 року зміцнив силу китайського пролетаріату, заклавши класову основу для заснування КПК. Деякі з перших активістів КПК брали активну участь у революції 1911 року або обіймали важливі посади в революції ще в період Дун-мен Хуей, і деякі з них були сильно навчені революцією. У цьому сенсі революція 1911 року підготувала кадри для заснування КПК ¹.

З моменту заснування КПК завжди вважала справу, за яку вона бореться, продовженням і розвитком Революції 1911 року, і публічно заявляла, що всі нинішні люди Китаю є продовжувачами революційної справи, розпочатої Сунь Ятсеном, з за винятком кількох реакціонерів. Те, що КПК успадкувала, – це боротьба проти імперіалізму та антифеодалізму, розпочата Революцією 1911 року за реалізацію національної незалежності та звільнення народу, а також велике омолодження китайської нації, спрямоване на сприяння процвітанню Китаю та підйому. народ Китаю ².

Революційні події у Китаї викликали значне занепокоєння серед урядовців провідних держав світу, зацікавлених у збереженні дії договорів, укладених з імперією Цін. Водночас необхідно зазначити, що серед них не було єдності у ставленні до китайської революції. Так, японський та, певною мірою, російський уряди спочатку робили ставку на збереження послабленого цінського режиму, який не заважав би їм посилювати свою присутність у

¹ Белов Е.А. Краткая история Синьхайской революции. 1911-1913. Учебное пособие. М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2001. — 160 с.

² 1911 Revolution Opened Door for China's Progress. 2011. URL: http://ph.china-embassy.gov.cn/eng/zt/Xinhai/201201/t20120112_1334732.htm (дата звернення: 12.03.2024).

північних провінціях Китаю. Разом із тим, Російська імперія виступала проти безпосереднього іноземного вторгнення, оскільки це могло б призвести до змін у розкладі сил та переділу сфер впливу у колишній імперії. Водночас США, Франція та Велика Британія обрали менш консервативний курс, сподіваючись знайти у Китаї політичну фігуру, яка б могла забезпечити збереження дії нерівноправних договорів, укладених раніше. Крім того, уряди західних держав знаходилися під тиском суспільства, яке з симпатією спостерігало за знищенням імперії Цін. До того ж, основні бізнес-інтереси західних компаній були зосереджені у Центральному та Південному Китаї, де зосередилися найбільш радикальні прибічники революції і тому будь-яка різка реакція на події у Китаї з боку «іноземних дияволів» могла призвести до початку нової хвилі погромів та пограбувань. У свою чергу, провідні представники революційного табору також не були зацікавлені у розриві відносин з іноземними державами.

15 травня 1912 р. у Лондоні відбулося важливе для Китайської Республіки засідання представників найбільших банків західних країн, де були розглянуті умови для надання позик. Вони передбачали передачу під контроль консорціуму процесу збирання податку на соль, відмову від переговорів китайського уряду з іншими потенційними кредиторами в обмін на 25 млн. фунтів стерлінгів. Кабальний договір викликав широкомасштабні протести по всьому Китаю.

Фактичну координацію цих виступів взяв на себе Сунь Ятсен та його соратники. Прагнучи не допустити національного приниження, китайці масово збирали кошти на внутрішню позику, переводячи зарплатню та віддаючи коштовності. Проти умов надання позики виступив китайський парламент, на той час ще неконтрольований Юань Шикаєм. Цікаво також, що напередодні підписання угоди про міжнародну позику США покинули його. Як вважається, причиною стала участь в банківському об'єднанні Росії та Японії, а також виключення Маньчжурії та Монголії з зони відповідальності консорціуму.

26 квітня 1913 р. урядом Юань Шикая було підписано договір про надання міжнародної позики у розмірі 25 млн. фунтів стерлінгів під 5 % річних. Реально з них Китаю було передано лише трохи більше ніж 8,2 млн. фунтів стерлінгів, тобто 33 % від загальної суми. Інші ж були утримані державами-кредиторами під приводом виплати компенсацій іноземним громадянам через події Синьхайської революції. Навіть попри відмову від участі у консорціумі уряд США продовжували підтримувати Юань Шикая як політичного лідера Китаю.

2 травня 1913 р. було визнано Китайську Республіку, що призвело до чергового погіршення у відносинах з Японією, яка сподівалася, якщо не відновити імперію Цін, то хоча б відторгнути північносхідні території сусідньої країни. Згодом, восени 1913 р. відбулося офіційне визнання Китайської Республіки з боку Великої Британії, Франції, Росії, Японії та Німеччини. Багато у чому, це сталося завдяки укладеній угоді про позику та збереження привілеїв іноземців у Китаї. Революційні потрясіння стали приводом до подальшого відторгнення від Китаю віддалених провінцій. Так, у другій половині 1912 р. британські війська увійшли до Тибету, встановивши над ним фактичний контроль, створивши маріонетковий уряд зі своїх прихильників.¹

У жовтні 1913 р. в індійському містечку Сімла відбулася міжнародна конференція представників Великої Британії, Тибету та Китайської Республіки. Делегація останньої запропонувала надати Тибету автономію в рамках республіки, однак під тиском британців була змушена погодитися на незалежність регіону.

Слід зазначити, що китайський уряд не визнав даного рішення, однак реальної ситуації це не змінило. Подібними методами діяла і Російська імперія,

¹. История Китая: Учебник / Под ред. А. Меликсетова. 2-е изд., испр. и доп. М. : Изд-во МГУ, Изд-во «Высшая школа», 2002. 736 с.

яка посилювала свій вплив у Зовнішній Монголії. Спираючись на підтримку російського уряду, монгольські світські та церковні князі почали підготовку до проголошення незалежності, яке відбулося 1 грудня 1911 р.

На території країни було розміщено російські військові підрозділи, які мали забезпечити передачу влади. Республіканський уряд Юань Шикая, як і у випадку з Тибетом, відмовився визнати незалежність Зовнішньої Монголії, запропонувавши замість цього надати автономію. Як і у попередньому випадку, якихось практичних наслідків цей протест не мав. Вже 3 листопада 1912 р. монгольський та російський уряди уклали договір, який гарантував підтримку Богдо-гегена VIII (1911 – 1921 рр.).

Російські підприємці, у свою чергу, отримали право на безмитну 111 торгівлю, екстериторіальність тощо. Демонстративна підготовка республіканської армії до вторгнення у Зовнішню Монголію успіху не мала і 5 листопада 1913 р. було підписано російсько-китайську декларацію, в якій зазначалося право монголів на широку автономію, яка мала стати кроком до подальшої незалежності. У свою чергу, відповідно до російсько-японського протоколу від 8 липня 1912 р.

Внутрішня Монголія переходила до сфери впливу офіційного Токіо. Таким чином, почався процес відторгнення національних провінцій Китаю, їхнього переходу під зовнішній контроль. Перемога революційних сил та ліквідація цінського режиму не призвели до стабілізації політичного та соціально-економічного становища у Китаї.

Новий конфлікт розгорнувся вже між Юань Шикаєм та політичною партією «Гоміндан» (Національна партія) на чолі з Сунь Ятсеном. Невирішені суперечності, що склалися під час революції, різне бачення майбутнього країни та боротьба за владу стали основними причинами цього. Одночасно з цим, посилювалися сепаратистські настрої серед окремих губернаторів у Південному Китаї.

Користуючись політичною нестабільністю, вони фактично проводили самостійну політику, спираючись зокрема і на зовнішню політику. До того ж в

цих умовах збільшувалася роль військових, які контролювали значні сили, які могли бути використані під час боротьби за владу. У лютому – березні 1913 р. відбулися вибори до китайського парламенту, на яких переміг Гоміндан¹.

Перша світова війна (1914-1918) широко розглядається як європейський конфлікт і боротьба за домінування серед європейських імперій. Однак важливо зазначити, що неєвропейські спільноти з різних частин світу, такі як китайці, індійці, єгиптяни та фіджійці, також відіграли значну роль у війні.

Під час початку війни в 1914 році новостворена Китайська Республіка (1912) зіткнулася з численними проблемами та невизначеністю. Однак у 1917 році Китайська Республіка вступила в Першу світову війну, підтримуючи союзні сили, з метою підняти своє міжнародне становище.

Зрада Китаю західними державами під час Паризької мирної конференції та Руху Четвертого травня стала інтелектуальною поворотною точкою для Китаю. Це викликало радикалізацію китайських інтелектуальних думок. Крім того, соціалізація Китаю під час Паризької мирної конференції мала вирішальне значення для концепції негативної ідентичності Заходу в очах китайців, яка залишилася в свідомості його майбутніх лідерів.

Це також зміцнило безкомпромісну позицію Китаю щодо територіальних суперечок до сьогодні. У цьому дослідженні також підкреслюється внесок Трудового корпусу Китаю².

Політичні процеси, що потрясли Китай після Синьхайської революції, супроводжувалися титанічними змінами в міжнародних відносинах, пов'язаними з початком Першої світової війни. Послаблений внаслідок внутрішнього протистояння, Китай не міг виступати активним учасником цієї війни, прагнучи зберегти нейтралітет щодо основних учасників.

¹ Булик М., Гаврилова Н. Міжнародні відносини та зовнішня політика Китаю в історичній ретроспективі : навчальний посібник. Маріуполь : МДУ, 2019. 233 с.

² Roy Anthony Rogers China in the First World War: A Forgotten Army in Search of International Recognition. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/327046642_China_in_the_First_World_War_A_Forgotten_Army_in_Search_of_International_Recognition (дата звернення: 04.01.2024).

На жаль, виступаючи лише об'єктом міжнародних відносин, він фактично опинився у безвихідному становищі, знаходячись під тиском провідних держав світу. Ще на початку серпня 1914 р. республіканський уряд оголосив про нейтралітет та звернувся з пропозицією до ворогуючих держав обмежити воєнні дії у Тихоокеанському регіоні й не допускати їх на території Китаю. Цей заклик залишився без відповіді, оскільки вже 15 серпня 1914 р. Японія оголосила ультиматум Німеччині, в якому, зокрема, вимагала вивести з китайських вод військовий флот та передати територію Цзяочжоу під контроль імператорської армії.

Таким чином, попри небажання Китаю його втягували у війну. 2 вересня 1914 р. японські війська у кількості 30000 осіб висадилися у провінції Шаньдун. Їм протистояли 3500 німців, зосереджених у фортеці Циндао. Таким чином, на території Китаю почалися воєнні дії. Спроби китайського уряду звернутися за допомогою до США успіхом не увінчалися. Наприкінці вересня 1914 р. японці встановили контроль над Шаньдунською залізницею, яка належала німецько-китайському консорціуму.

Вимоги китайського уряду щодо забезпечення нейтралітету залізниці знову були проігноровані. 7 листопада 1914 р. Циндао капітулював, а 19 листопада вся територія Цзяочжоу перейшла під контроль японської армії. Це викликало зростання антияпонських настроїв у китайському суспільстві, чим вирішив скористатися Юань Шикай. На початку січня 1915 р. він висунув вимогу про вивід японських військ з території Шаньдуну, у відповідь на що японський посол у Китаї Е. Хіокі пред'явив ультиматум, відомий як «21 вимога».

Він був поділений на 5 груп, перша з яких передбачала згоду Китаю на будь-які домовленості між Японією та Німеччиною, які будуть досягнуті пізніше. Крім того, передбачалася заборона на передачу в оренду території Шаньдунського півострову третім державам.

Друга група стосувалася Внутрішньої Монголії та Південної Маньчжурії, зокрема, питань контролю над портами Далянь (Дальній) та

Люйшунь (Порт-Артур), місцевими залізницями тощо, розробки корисних копалин та податкових привілеїв.

Третя група вимог була пов'язана з передачею Японії Ханьєпінського металургійного комбінату, що був головною базою китайської важкої промисловості.

Наступні вимоги мали не допустити передачею Китаєм в оренду будь-яких територій та гаваней третім державам.

Також китайському уряду було запропоновано допустити японських радників до всіх владних структур республіки, закупати як мінімум половину зброї, надати дозвіл на побудову нової залізниці у басейні річки Янцзи тощо. Навколо «21 вимоги» розгорнулася гостра дипломатична боротьба.

Не бажаючи загострювати відносини з Японією в умовах Першої світової війни, західні держави тим не менш прагнули стримати її, щоб не допустити різкого зростання впливу останньої у Китаї. Так, американський та британський уряди висловили претензії щодо спроб імператорського уряду монополізувати контроль над Центральним та Південним Китаєм, не заперечуючи проти особливого статусу Японії у Внутрішній Монголії та Маньчжурії.

Російська імперія, у свою чергу, намагалася не допустити різких кроків щодо офіційного Токію, водночас прагнучи захистити свої інтереси у Маньчжурії та продовжити військово-технічне співробітництво. Внаслідок взаємних поступок список вимог було переглянуто, зокрема, у питанні побудови залізниці у долині річки Янцзи та статусу Японії щодо Внутрішньої Монголії. 7 травня 1915 р. японський посол висунув новий ультиматум, який передбачав відмову від п'ятої групи вимог.

Юань Шикай був змушений піти на згоду і 25 травня 1915 р. було підписано остаточний текст угоди. Ця подія призвела до різкого зростання антиурядових та антияпонських настроїв у Китаї, ставши однією з причин подальшої втрати влади Юань Шикаєм. Впродовж періоду Першої світової війни продовжувалася боротьба за втягнення Китаю, безпосередньо, у воєнні

дії. Тривалий час китайському уряду вдавалося уникати цього, однак ситуація змінилася після вступу США у війну проти Німеччини та зміни позиції Японії у цьому питанні¹.

Сталося це завдяки укладенню Японією договорів з Великою Британією та Францією щодо визнання за нею прав на німецькі концесії на Шаньдунському півострові. Таким чином, Японія також приєдналася до держав, що тиснули на Китай у питанні розриву відносин з державами Четверного союзу. 14 березня 1917 р. китайський уряд на чолі з Дуань Ціжуєм оголосив про розрив дипломатичних відносин з Німеччиною та Австро-Угорщиною. Це призвело до загострення внутрішньополітичної ситуації у Китаї, південні провінції якого виступали проти участі країни у Першій світовій війні.

Водночас почав оформлюватися південний центр впливу, де домінували гомінданівці. Під тиском держав Антанти 14 серпня 1917 р. Китай оголосив війну Німеччині та Австро-Угорщині, але при цьому фактичної участі у воєнних діях проти Четверного союзу республіканська армія не брала. Допомога, що надавалася західними державами, направлялася насамперед на боротьбу з гомінданівськими військами.

У свою чергу, на півночі посилила свій вплив Японія, яка контролювала місцеві мілітаристські кліки та Пекінський уряд. В цих умовах офіційний Токіо був зацікавлений в укладенні угоди з США про визнання особливих інтересів Японії на півночі Китаю. Внаслідок тривалих переговорів 2 листопада 1917 р. у Вашингтоні був підписаний договір, відомий як «Угода Лансінга – Ісії». За її умовами США визнавали особливі інтереси Японії у Китаї, а остання, відповідно, – політику «відкритих дверей».

Слід зазначити, що Перша світова війна об'єктивно сприяла розвитку китайської економіки, яка забезпечувала потреби держав, що воювали.

¹. Ответственный редактор Р.Г. ЛАНДА. Редактор издательства Г.О. КОВТУНОВИЧ. История Востока : в 6 т. / редкол.: Р.Б. Рыбаков, Л.Б. Алаев, В.Я. Бело-И90 креницкий и др.; Ин-т востоковедения РАН. — Москва.: Вост. лит., 1995

Т.5 : «Восток в новейшее время (1914—1945 гг.)». 717 с.

Збільшився експорт, кількість підприємств за роки війни зросла у два с половиною рази, налічуючи у 1918 р. 1759 одиниць. Активно розвивалася харчова, будівельна промисловість. Таким чином, залишаючись під контролем західних держав, Китай тим не менш вберігся від втягнення до активної участі в воєнних діях. Разом із тим, внаслідок внутрішньополітичних потрясінь країна фактично припинила своє існування як єдиний організм, посилювалися відцентрові тенденції, значно зросла роль військових угруповань, які фактично визначали державний курс ¹.

Політичне та соціальне середовище Китаю до Першої світової війни характеризувалося складним взаємозв'язком між династійним контролем, зовнішнім впливом, внутрішнім конфліктом і силами реформ, що виникають. Правлячою династією була династія Цин, яка керувала понад два століття, але на початку 20 століття стало очевидно, що династія скоро закінчиться.

Китай зіткнувся з багатьма політичними проблемами. Внутрішні негаразди, корупція та ігнорування наростаючих проблем нації були характерними рисами династії Цин. Через оприлюднені військові недоліки Китаю під час опіумних війн у середині 19 століття іноземні країни змогли захопити Гонконг та інші китайські території. Міжнародній репутації уряду Цин було серйозно підірвано лютим антиіноземним і антихристиянським боксерським повстанням 1900 року.

Китай був охоплений зсередини широко поширеною бідністю, зловживанням героїном і соціальними потрясіннями. Багатовікова конфуціанська соціальна система розпадалася, прірва між правлячим класом і бідними зростала. Минулі селянські повстання, такі як повстання Тайпін, сколихнули націю та привернули увагу до необхідності реформ.

Політичне середовище Китаю перебувало під значним впливом зовнішніх сил. Такі європейські країни, як Великобританія, Франція, Німеччина та Росія, встановили сфери впливу в країні, використовуючи

¹ Булик М., Гаврилова Н. Міжнародні відносини та зовнішня політика Китаю в історичній ретроспективі : навчальний посібник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 234 с.

багатства Китаю та контролюючи важливі торгові шляхи. Іншими країнами, які змагалися за частку китайського ринку, були США та Японія. Це іноземне домінування загостило внутрішню нестабільність і живило антиімперіалістичні настрої.

У сучасній історії Китаю участь країни в Першій світовій війні в 1917 році стала переломним моментом. Китай не зіграв великої ролі в конфлікті, але його вибір стати на бік союзних держав мав великий вплив на його політичні та територіальні амбіції.

Китай проголосив свій нейтралітет на початку Першої світової війни, намагаючись зберегти свій суверенітет і залишитися осторонь міжнародного конфлікту. Проте, оскільки конфлікт затягувався і світова арена змінювалася, Китаю нарешті доведеться переглянути свою позицію.

Китай отримав шанс приєднатися до війни, коли союзники визнали загрозу Японії та заохочували участь Китаю. Китай приєднався до союзників у 1917 році та оголосив війну Центральним державам, до яких входили Німеччина та Австро-Угорщина. Мета протистояти експансіоністським прагненням Японії та залучити інших союзників – особливо Сполучені Штати та Великобританію – була рушійною силою цього вибору ¹.

Участь Китаю в конфлікті мала низку важливих наслідків. Це вперше дало можливість Китаю взяти участь у перемовинах на Паризькій мирній конференції 1919 року, коли було укладено Версальський договір та інші угоди, які офіційно поклали край Першій світовій війні. Завдяки цьому Китай зміг повернути землі, захоплені Німеччиною під час війни.

Головною проблемою було повернення Китаю влади над провінцією Шаньдун, яка була орендована Німеччиною. Китай був розчарований, дізнавшись, що Версальський договір не виправдав його прагнень. Договір розлютив китайський народ, віддавши Японії землю замість повернення

¹ Кіктенко В. О. Дисциплінарні та методологічні особливості науки про Китай. Східний світ. 2017. № 4. С. 46–58.

Шаньдуна Китаю. Рух Четвертого травня, помітна антиімперіалістична та націоналістична демонстрація в Китаї, була викликана цим рішенням.

На історію Китаю суттєво вплинуло виникнення в 1919 році руху Четвертого травня. Відбувся сплеск політичних та інтелектуальних дій разом із закликами до соціальних та політичних реформ, що стало виразом народного ставлення до іноземного панування. Вносячи внесок у більш широку історію боротьби Китаю за незалежність і національний суверенітет, рух підготував шлях для піднесення Комуністичної партії Китаю.

Участь Китаю в Першій світовій війні дала різні результати. Уявна зрада в поводженні з Шаньдуном і більша проблема зовнішнього імперіалізму підігрівали внутрішнє невдоволення та антияпонські настрої, навіть якщо це допомогло Китаю отримати місце за столом переговорів у Парижі та зрештою призвело до завершення війни. Ці проблеми зберігалися в Китаї протягом ХХ століття і вплинули на поточний політичний і соціальний клімат країни.

Економічні наслідки та виклики Китаю після Першої світової війни були складними та мали значний вплив на зростання країни на початку 1900-х років. Політичні та соціальні події, які відбувалися в той час у Китаї, були тісно пов'язані з цими труднощами ¹.

1. Збої в економіці

Світова торгівля була серйозно порушена Першою світовою війною, і Китай не був звільнений від наступних економічних наслідків. Китайський експорт чаю, шовку та інших товарів був основним джерелом доходу для нації, але війна спричинила падіння ринку цих товарів за кордоном. Крім того, конфлікт спричинив збої в ланцюжках поставок у всьому світі, що призвело до дефіциту та інфляції товарів першої необхідності.

2. Втрата ресурсів і території

Умови Версальського договору зачіпали економічні інтереси Китаю. Китай був засмучений тим, що мирний договір не повністю визнавав його

¹ Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу. Київ, Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. 299 с.

територіальні претензії, особливо в Шаньдуні, незважаючи на те, що він приєднався до війни як одна з союзних держав. Здатність Китаю використовувати ці регіони для отримання економічної вигоди була обмежена внаслідок втрати контролю над важливими ресурсами та територією.

3. Занепад традиційних галузей промисловості

Економічні наслідки війни негативно вплинули на традиційні сектори Китаю, включаючи ремесло та сільське господарство. Трудомісткі сектори Китаю зазнали гострої конкуренції та труднощів пристосування до нових методів виробництва внаслідок зростання автоматизації та індустріалізації в інших країнах.

4. Девальвація валюти та інфляція

Після Першої світової війни деякі воєначальники та місцеві органи влади друкували більше паперових грошей, що сприяло сильній інфляції в Китаї. Купівельна спроможність населення була знижена через це знецінення валюти, що також посилювало економічну нестабільність.

5. Вплив на іноземні інвестиції

Китай сприйняв іноземні інвестиції, особливо із західних країн, до Першої світової війни, але питання щодо довговічності та безпеки цих активів були підняті конфліктом та його наслідками. У результаті міжнародний потік капіталу в Китай скоротився, а інвестори стали більш обачними, що вплинуло на розвиток важливих галузей промисловості та інфраструктурних проектів.

6. Поява місцевих воєначальників

Епоха Китаю після Першої світової війни була відзначена переважанням місцевих воєначальників, які правили різними регіонами країни. Їхня гегемонія над територіями та ресурсами часто призводила до економічної експлуатації та перешкоджала зростанню національної економіки. Корупція, здирицтво та відсутність організованого економічного планування були характерними для епохи воєначальників.

7. Боротьба за возз'єднання

Економічні проблеми Китаю ускладнюються нестабільністю політичного середовища країни та триваючими зусиллями щодо об'єднання. Націоналістична партія (Гоміндан), а згодом Комуністична партія Китаю намагалися повернути націю під єдину адміністрацію, але ці зусилля іноді були затьмарені насильством і заворушеннями, що вплинуло на стабільність і зростання економіки.

8. Вплив на транспорт та інфраструктуру

Війна та її наслідки негативно вплинули на інфраструктуру Китаю, зокрема на його дороги, порти та потяги. Численні з цих важливих транспортних мереж зазнали пошкоджень або перебоїв, що ускладнило перевезення людей і товарів і загострило економічну ситуацію.

У порівнянні з іншими великими державами, такими як Сполучені Штати, Франція чи Велика Британія, участь Китаю в Першій світовій війні була здебільшого периферійною з точки зору військових дій. Діяльність і внесок Китаю були менш помітними в історичних записах конфлікту, оскільки він мав значну армію і не грав великої військової ролі ¹.

Європа пережила основний тягар бойових дій Першої світової війни, а центром війни був Західний фронт. Події в Азії були затьмарені значною боротьбою та досягненнями, які там відбувалися, і зайняли центральне місце у світовій історії. У результаті більш важливі події в Європі часто затьмарюють вплив війни на Китай.

Китай переживав політичні та внутрішні заворушення під час і після Першої світової війни. Рух Четвертого травня, падіння династії Цін і поява місцевих воєначальників – усе це приховало участь Китаю в міжнародній битві. Боротьба за національний суверенітет і внутрішні проблеми займали центральне місце.

¹ Крушинський В. Ю. Міжнародні відносини та світова політика. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2010. 863 с.

У порівнянні з іншими великими країнами, документи та дані Китаю про Першу світову війну не так широко поширювалися чи зберігалися з часом. Це зробило першоджерела менш доступними для вчених і дослідників.

В історичних описах сучасної китайської історії Друга світова війна часто замінює Першу світову війну через більшу участь Китаю в цьому конфлікті. Можливо, Першій світовій війні приділялося менше уваги внаслідок цієї концентрації на подальшій війні.

Історичні дослідження початку Першої світової війни велися здебільшого англійською мовою і були зосереджені на Західному фронті. Тому ролі Китаю в Першій світовій війні надавалося менше уваги в англійськомуну наративі конфлікту. Навпаки, останніми роками більше науковців та істориків вивчають цей аспект конфлікту, що свідчить про зростання інтересу.

Участь Китаю в Першій світовій війні є частиною всесвітньої боротьби, яку часто забувають. Його участь, хоча й не особливо військового характеру, була мотивована щирим занепокоєнням за своє майбутнє та суверенітет. Великий вплив на розвиток сучасної історії Китаю мало розчарування у післявоєнному врегулюванні та наступний Рух Четвертого травня ¹.

Більш автономна позиція на міжнародній арені, модернізація та реформи були необхідні, і зростаюче усвідомлення нацією цих потреб було підштовхнуто Першою світовою війною. Важливою частиною історичного розвитку Китаю як ключового гравця у світовій економіці все ще є його участь у Великій війні ².

Незважаючи на те, що його участь у війні була обмеженою, Китай отримав деякі переваги від свого вступу у війну, взявши на себе німецькі та австрійські поступки та скасувавши неоплачену частину контрибуції «Боксер», яка належала своїм ворогам. Їй також було забезпечено місце на мирній конференції. Японія, однак, розширила свої досягнення в Китаї.

¹ Коппель О. А., Пархомчук О. С. Міжнародні відносини ХХ століття: Навчальний посібник, 4-е видання. Київ.: ФАДА, ЛТД, 2009. 256 с.

² What Role Did China Play in WWI and Why Is It Forgotten? URL: <https://bestdiplomats.org/china-in-ww1/> (дата звернення: 04.01.2024).

Уряд Пекіна, де домінував Дуань після відставки Фена, надав Японії концесії на будівництво залізниці в Шаньдуні, Маньчжурії та Монголії. Це було в обмін на позики Нісіхара на суму майже 90 мільйонів доларів, які пішли головним чином на зміцнення кліки Аньхой зброєю та готівкою. Японія також уклала таємні угоди зі своїми союзниками, щоб підтримати свої претензії на права колишньої Німеччини в Шаньдуні, а також спонукала уряд Пекіна погодитися на них. У листопаді 1917 року Сполучені Штати, щоб врегулювати труднощі з Японією, вступили в Угоду Лансінг-Ішії, яка визнавала, що через «територіальну близькість... Японія має особливі інтереси в Китаї». Цей договір, здавалося, гарантував досягнення Японії під час війни.

У перші роки республіки відбулися важливі економічні та соціальні зміни. З початком війни зовнішньоекономічна конкуренція з вітчизняною промисловістю ослабла, набула помітного розвитку вітчизняна легка промисловість. До 1918 року промислова робоча сила налічувала близько 1 750 000 чоловік. Сучасні китайські банки збільшили кількість і розширили свій капітал ¹.

¹ China in World War I. URL: <https://www.britannica.com/place/China/Formation-of-a-rival-southern-government> (дата звернення: 04.01.2024).

РОЗДІЛ 2. Зовнішня політика Китайської Республіки в період політичної роздробленості

Перша світова війна означала шокуєче повернення до стану речей, який давно вважався переможеним. Незважаючи на те, що спершу Німеччина перебувала в розбіжності, відновлена 1917 року заява Німеччини про необмежену підводну війну призвела до вступу Китаю у нібито «війну, щоб покласти край усім війнам».

Але британські опіумні війни, пов'язані з ними хаос, як громадянська війна в Тайпіні, інші потрясіння та жахливий голод, вторгнення Альянсу восьми націй або хаос після розпаду імперії Цін у 1911 році та багато іншого залишили Китай у жахливий стан розпаду на той час.

Не маючи військового потенціалу та економічних засобів, уряд вирішив направити близько 140 000 робітників. Вони надавали незамінні послуги на східному та західному фронтах. Багато істориків погоджуються, що саме внесок цих китайських робітників запобіг перемозі Німеччини.

Багато китайських робітників були вихідцями зі східної китайської провінції Шаньдун, де були розташовані німецькі колонії. У 1914 році Великобританія пообіцяла повернути китайську власність, коли війна закінчиться.

Після перемоги британська сторона під час переговорів у Версалі погодилася передати майно Китаю Японії. Наступні роки вторгнення та громадянської війни в Китаї тісно пов'язані з Першою світовою війною та цими рішеннями.

З іншого боку, саме це нове приниження породило іскри, щоб запалити світло на звивистій і небезпечній дорозі до визволення та об'єднання в 1949 році. Результати Версальської війни, сприйняті як нестерпна несправедливість, спровокували рух Четвертого травня.

Демонстранти зібралися перед воротами Тяньаньмень 4 травня 1919 року після того, як у Версальському договорі було оприлюднено зміст, який

демонстрував угоди тодішнього китайського правителя Дуань Ціруя з Японією.

Китайці різних соціальних верств вперше заговорили в один голос. З порушенням довіри та сприйняттям Версальського договору як обману західна політична система повністю втратила довіру. Це почали сприймати як лицемірство.

1919 рік став переломним моментом в історії сучасного Китаю. Багато китайських робітників і невеликі групи освічених китайських студентів подолали класовий поділ під час війни.

Дві третини китайських робітників навчилися читати й писати під час перебування у військовій частині. Невеликий, але впливовий китайський пролетаріат виник неподалік від окопів. Ці люди привезли додому технологічні та професійні навички.

Водночас молоді вчені, обізнані та виховані на традиціях 3000-річної китайської державної мудрості, почали надихатися подіями в Радянському Союзі.

У 1920-х роках почали поширюватися перші переклади ідей Карла Маркса. Потрібно було вирішити питання бідності та соціальної несправедливості. Виникла нова група молодих лідерів.

Розуміючи, що Китаю доведеться відновити контроль над власною долею, вони прагнули виправити те, що було зіпсовано. Ця справжня мудрість омолодження, трансформовання та піднесення в новий і сучасний соціальний рух, стала рушійною силою прагнення до миру, єдності та соціальної справедливості ¹.

Період Першої світової війни був доленосний для Китаю. Фактично Перша світова війна остаточно закріпила падіння останньої монархічної династії у Китаї, а саме маньчжурської династії Цін. Хоча сам династичний режим у країні було повалено в результаті Сінхайської революції 1911 р.,

¹ David Bartosc Opinion: What impact did WWI have on China? 2018 p. URL: https://news.cgtn.com/news/3d3d414f3549544e30457a6333566d54/share_p.html (дата звернення: 11.12.2023).

проте упродовж кількох років тривали спроби відродити монархію та повернути до влади імператора. Призначений цінським двором на пост прем'єр-міністра країни китайський сановник Юань Шикай, фактично зрадив маньчжурів і провадив власну політику, спрямовану на узурпацію влади¹.

Між Північню країни та Півднем країни тривало протистояння з приводу майбутнього керівництва країни. Тан Шаої наполягав на ідеї створення конституційної монархії при збереженні мінімальної влади маньчжурського імператора. Ця позиція також була підтримана консулами іноземних країн, зокрема Великобританії, Німеччини, Франції, США, Росії та Японії. Утім представники Півдня не погодились з такою перспективою та вирішили схилити на свій бік Юань Шикая, запропонувавши пост президента країни.

В 1914 р. загальний обсяг іноземного капіталу в Китаї становив 1610 млн. дол. США. На першому місці за обсягом капіталовкладень була Великобританія, надалі Росія, Німеччина та Японія. Протягом війни темпи надходження іноземного капіталу в країну впали у зв'язку з тим, що практично всі іноземні інвестори були втягнуті у світову війну. Загальний обсяг іноземних вкладень у Китай на кінець 1918 р. становив 1691 млн. дол. США. Борг китайського уряду становив 575,4 млн. дол. США, а борг приватних компаній –22,7 млн. дол. США.

Особливістю структури іноземних вкладень є те, то більша частина вкладень була представлена прямими капіталовкладеннями. Із загального обсягу капіталовкладень 33% (531 млн. дол. США) припадало на транспорт. Завдяки цьому іноземному капіталу належало близько 90% залізничних доріг та близько 80% тоннажу усіх морських та річних пароплавних перевезень. Іноземні капіталовкладення в обробляючу та гірничу промисловість та комунальні підприємства становили лише 12,3% (197 млн. дол. США.). Іноземних промислових підприємств було кілька сотень, проте це були найбільші та технологічно передові підприємства. Так, у найбільш розвинутій

¹ Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу.: Підручник. 2-е видання. Київ. «Либідь». 2002. 592 с.

бавовно-паперовій промисловості іноземному капіталу належало 42,9% веретен та 43,95% ткацьких верстатів.

Іноземних банків наприкінці війни в Китаї нараховувалось кілька десятків. Вони фактично контролювали китайський грошовий ринок. В умовах політичної роздрібненості, війн та правової незахищеності населення країни намагалось тримати кошти в іноземних банках. Капітали іноземних банків також зросли завдяки тому, що банки отримували митні доходи, починаючи з доходів від соляної монополії, які знаходились на спеціальних «гарантійних рахунках».

Іноземні банки в Китаї також мали право грошової емісії і таким чином фактично керували грошовим обігом в країні. У роки світової війни емісійна активність іноземних банків значно зросла, зокрема американських – у 8 разів, французьких – у 6 разів, японських – у 5 разів, британських – у 1,5 раз¹.

Провідну роль іноземний капітал також відіграв у зовнішній торгівлі, що було пов'язано з наявністю привілеїв іноземному капіталу. Іноземний капітал сприяв подальшому втягненню Китаю у світову торгівлю. Незважаючи на складні внутрішньополітичні процеси та світову війну, за десятиліття, що минуло після Сінхайської революції, Китай спромігся подвоїти обсяг зовнішньої торгівлі, який у перший післявоєнний рік становив 1134,9 млн. дол. США.

Особливістю китайського експорту було те, що в його структурі переважала готова продукція (39,55%) та напівфабрикати (20,5%). Решта експорту становила сільськогосподарська сировина та продукція гірничодобувної промисловості. В імпорті переважали предмети споживання (71,5%). Зростаюча структура пасивів торгівлі загострила проблему платіжного балансу. Торговельний пасив було компенсовано в основному

¹ Кіндер Г., Хільгеман В. «Всесвітня історія: dtv-Atlas»: Пер. з нім. К.:Знання-Прес, 2001. 266 с.

переказами китайських емігрантів, іноземними капіталовкладеннями та витратами іноземців¹.

Перша світова війна не тільки послабила експансію іноземного капіталу, але вона також посилила нерівномірність активності імперіалістичних країн, а також змінила умови їх конкуренції. У результаті вступу Китаю у Першу світову війну на боці Антанти Німеччина фактично втратила свої потужні позиції у Китаї. Війна також обмежила можливості Великобританії, Франції та інших європейських країн.

У той самий час Японія та США отримали сприятливі можливості для своєї експансії. Японія намагалась перетворити Китай на зону свого монопольного впливу. Протягом 1913-1914 рр. частка японського капіталу в зовнішньоторговельному суднообігу Китаю зросла з 32% до 52%, а внутрішньому – до 40%. За роки війни питома вага Японії у зовнішній торгівлі зросла вдвічі. Японія намагалась монополізувати надання позик Китаю, вона також намагалась розширити сферу впливу та фактично підпорядкувати собі політику китайського керівництва².

Нерівномірність іноземної експансії у післясінхайський період не означала послаблення іноземного капіталу в Китаї. Навпаки, на кінець війни іноземний капітал зміцнив свої позиції і зрештою посів провідні позиції в економіці Китаю.

Цей період був достатньо сприятливий для розвитку національного капіталу. Не випадково китайська буржуазія називала цей період «золотим століттям». Якщо напередодні Першої світової війни національному капіталу належало 698 фабрично-заводських підприємств з 271 тис. працівників та капіталом у 331 млн. юанів, то після війни кількість підприємств зросла до

¹ Круглов В. В., Сергеева А. А. Китай. Історія та сучасність. Навчальний посібник з лінгвокраїнознавства (ч.1). URL: <https://stylus.ua/uk/v-v-kruglov-a-a-sergeeva-kitay-istoriya-i-sovremennost-uchebnoe-posobie-po-lingvostranovedeniyu-komplekt-iz-2-knig-p1090655c12513.html> (дата звернення: 04.01.2024).

² Круглов В. В., Сергеева А. А. Китай. Історія та сучасність. Навчальний посібник з лінгвокраїнознавства (ч.1). URL: <https://stylus.ua/uk/v-v-kruglov-a-a-sergeeva-kitay-istoriya-i-sovremennost-uchebnoe-posobie-po-lingvostranovedeniyu-komplekt-iz-2-knig-p1090655c12513.html> (дата звернення: 04.01.2024).

1759, а кількість зайняття»- відповідно до 558 тис. та капіталу до 591 млн. юанів.

У 1912 р. в Китаї працювало 7 китайських банків з капіталом в 75 млн. юанів, проте протягом 1913-1919 рр. було створено ще 43 банка з капіталом в 102,7 млн. юанів.

Таким чином, за роки Першої світової війни китайський національний капітал істотно зміцнив свої позиції в економіці країни, хоча залишився залежним від іноземного ¹.

Висновок про те, що Китай отримав економічну вигоду від Першої світової війни, є одним із двох ключових нових досліджень економічної історії республіканського Китаю з 1912 по 1927 роки, отриманих за останні три десятиліття.

По-друге, важко зробити узагальнені висновки про Китай у той період, оскільки він не був єдиною нацією, а скоріше розділювався на кілька територій під керівництвом воєначальників, партій (Націоналістична партія і Комуністична партія Китаю), а також іноземний контроль ².

До 1980-х років вчені як у Китаї, так і за його межами загалом дотримувалися песимістичного погляду на економічну історію країни з 19 століття. Перша світова війна, яка в першу чергу розглядалася як європейський конфлікт, здавалося, не змінила погані показники китайської економіки. Причини тривалого збереження цього песимістичного погляду в ретроспективі важко визначити. Однією з причин була загальна відсутність точних даних, які можна було б знайти для західних економік початку ХХ- го століття (можливо, не є точним критерієм) ³.

¹ Олійник О. М. Китай у роки Першої світової війни. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4509/1/%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9%20%D1%83%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97.pdf> (дата звернення: 04.01.2024).

² Feuerwerker Albert: Economic Trends, 1912-1949, in: Fairbank, John King (ed.): The Cambridge History of China. Volume 12: Republican China 1912-1949, Part I, Cambridge et al. 1983, PP. 28–127.

³ William C. Engineering China. Birth of the Developmental State, 1928-1937, in: Yeh Wen-hsin (ed.): Becoming Chinese. Passages to Modernity and Beyond, Berkeley 2000, PP. 137–160.

Наприклад, покладатися на дані, зібрані державою, проблематично в умовах, коли держава – незважаючи на те, що стверджує протилежне – мала вплив на економіку, її контроль або інформацію про неї. Відповідно, зовнішня торгівля, щодо якої держава надавала найбільш точні та надійні цифри через морську митницю, зазвичай розглядалася як набагато більш впливова – здебільшого негативно – ніж показують поточні дослідження ¹.

Інша і, ймовірно, більш важлива причина полягала в тому, що в самому Китаї песимістичний погляд на економічний розвиток був необхідний для виправдання державного економічного планування. Це було характерною рисою не лише комуністичного режиму після 1949 року, а й республіканського Китаю і навіть деяких воєначальників після 1916 року.

Як стверджував Томас Г. Равскі в 1989 році, до того часу наукові інтерпретації часто зазнавали впливу наративами, підтримуваними різними китайськими політичними режимами, які стверджували, що держава має далекосяжний вплив на економіку, і які звинувачували в поганих показниках цієї самої економіки іноземну присутність у Китаї, а у випадку комуністів – «напівфеодальний» устрій суспільства ².

Сьогодні вчені погоджуються, що Перша світова війна стимулювала сучасний міський сектор економіки Китаю: вона значно зміцнила економічну (і політичну) позицію Японії та сприяла розвитку як китайської (легкої) промисловості, так і експорту продовольства з Китаю. Марі-Клер Бержер зазначає, що приблизно з 1916 року відбувся вирішальний підйом китайської національної промисловості, такої як бавовняні та борошномельні фабрики, виробництво тютюну та споживчих товарів загалом ³.

Необхідно пам'ятати, що позитивна оцінка Бержер економічних показників Китаю під час війни базується на висновках переважно Шанхаю, одного з найбільших і найжвавіших портів Східної Азії. Щоб правильно

¹ Hsiao Liang-Lin *China's Foreign Trade Statistics, 1864-1949*, Cambridge, MA 1974. 231 p.

² Rawski Thomas G. *Economic Growth in Prewar China*, Berkeley et al. 1989, pp. 2–3.

³ Bergère Marie-Claire *The Golden Age of the Chinese Bourgeoisie 1911-1937*, Janet Lloyd, trans. Cambridge et al. 1989, pp. 70–75.

говорити про воєнну та післявоєнну економіку Китаю, ми повинні брати до уваги регіональні відмінності не лише з точки зору географії, клімату, населення, транспорту, сировини, ринків тощо, , а також дихотомії стабільних і нестабільних, конструктивних і деструктивних, визнаних і невизнаних політичних режимів, що окупували частини Китаю в різні часи ¹.

Незважаючи на новаторську роботу Томаса Г. Равскі, процитовану вище, все ще дискутується, чи економіка Китаю загалом була динамічною та зростала до 1949 року, чи фактично стагнувала. Передісторія цього питання сьогодні, по суті, має мало спільного з республіканським періодом (1912-1949), а скоріше обертається навколо оцінки досягнень КПК після 1949 року.

Тим не менш, воно ставить необхідне питання щодо китайського економічного розвитку. під час та після Першої світової війни та вказує на те, як аналіз економічного розвитку цього періоду часу використовувався для різних політичних цілей.

За останні роки низка прикладів з історії бізнесу надала достатньо доказів того, які переваги Перша світова війна принесла китайським фірмам. Ці дослідження підтверджують аргументи на користь динамічної економіки до 1949 року та спростували припущення про те, що китайські підприємства загалом не змогли протистояти викликам, які висували іноземні конкуренти.

Війна різко зменшила іноземну конкуренцію, з якою стикалися китайські фірми до початку військових дій у серпні 1914 року. За кілька місяців західні підприємства та банки були змушені вивести персонал і капітал з китайського ринку у великих кількостях і перерозподілити їх у свої країни. Німецька оренда Циндао незабаром була захоплена Японією, а все німецьке майно було конфісковано урядом Китаю в 1917 році.

Британський експорт до Китаю впав приблизно на 50 відсотків у багатьох секторах протягом війни, а експорт з Франції, Італії чи Бельгія

¹ Wang Jingyu Zhongguo jindai jingji shi, 1895-1927 An Economic History of Modern China, 1895-1927, Beijing 2000, vol. 1, PP. 224–225.

справила не краще. Найважливішим винятком із цієї тенденції була Японія, якій вдалося розширити свої ділові операції та політичний вплив на материковий Китай¹.

Починаючи з 1915 року війна також сприяла зростанню китайського експорту та призвела до зниження торговельного дефіциту Китаю більш ніж на 80 відсотків. Однак це був лише тимчасовий ефект, і до 1920 року дефіцит знову зріс.

Під час війни сировина для виробництва боєприпасів, а також вовна, одяг і продукти харчування користувалися великим попитом і могли бути продані китайськими компаніями за цінами, що постійно зростали. Це, у свою чергу, призвело до підвищення ціни на срібло і, отже, на китайський таель, вартість якого більш ніж подвоїлася щодо долара США та британського фунта між 1914 і 1919 роками. Як наслідок, покупки на світовому ринку стали набагато дешевшими для Китайським компаніям і виплати великого зовнішнього боргу (в іноземній валюті) також стало легше для китайських урядів.

Проте перешкоди економічному зростанню були. Зменшення можливостей міжнародних транспортних перевезень (які були мобілізовані для війни в Європі) призвело до підвищення фрахтових ставок у двадцять п'ять разів, серйозно обмежуючи ступінь, до якого китайські компанії могли перетворити свою нещодавно отриману «домашню перевагу» у високу віддачу від експорту. Збільшення транспортних витрат за кордон також перешкоджало імпорту обладнання до Китаю, необхідного для розширення виробництва.

Набагато менш уражені війною на європейському континенті великі японські компанії за підтримки чи участі японського уряду почали активно торгувати з Китаєм і інвестувати в нього. Потужність японських бавовняних

¹ Debin M. Economic Growth in the Lower Yangzi Region of China in 1911-1937. A Quantitative and Historical Analysis, in: Journal of Economic History 68/2 (2008), PP. 355–392.

фабрик зросла втричі, і до кінця війни Японія подвоїла свою частку китайського імпорту майже до тридцяти відсотків ¹.

Наприкінці XIX століття іноземні фірми та китайська держава, ймовірно, були основними стимулами для розширення сучасного економічного сектора в Китаї. Однак їхня фактична частка в сучасній економіці, що формується, протягом воєнного та післявоєнного періодів незабаром стала карликовою для китайських приватних компаній. До 1930-х років на державні підприємства припадало не більше трьох відсотків від загального обсягу продажів китайських компаній.

Хронічно не вистачаючи достатніх коштів, уряд Пекіна, який успадкував величезні борги від свого імперського попередника, продовжував позичати гроші як вдома, так і за кордоном, здебільшого для обслуговування існуючих позик і військових витрат, залишаючи мало або зовсім нічого для сприяння внутрішній економіці. Крім того, прямі іноземні інвестиції також значно скоротилися після 1914 року, як було зазначено вище ².

У порівнянні з сільським господарством китайський промисловий сектор був крихітним. Його частка у ВВП сягнула лише 2 відсотків у 1933 році, порівняно з менш ніж 1 відсотком у 1916 році. Для міських центрів, де була зосереджена промисловість, він, тим не менш, відіграв значну роль як в економічному плані, так і в зміні соціальної сфери. Між 1912 і 1920 роками промисловий сектор Китаю щорічно зростав на 13,8 відсотка, тоді як загальний середній показник за період з 1912 по 1936 рік (до японського вторгнення) становив все ще вражаючі 9,2 відсотка.

Із зростанням промисловості зростав і робітничий клас, який став важливим чинником міської політики. Згідно з піонерським дослідженням Жана Шено, у всьому Китаї в 1919 році було лише 1,5 мільйона робітників ³. З

¹ Вишницька Ю. В., Тверітінова Т. І. Історія зарубіжної літератури межі XIX–XX століть: навч.-метод. посібник для студентів. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 304 с.

² Skinner G. William Cities and the Hierarchy of Local Systems, in: Skinner, G. William (ed.): The City in Late Imperial China, Stanford 1977, pp. 277–351.

³ Chan Kai Yiu Business Expansion and Structural Change in China. Liu Hongsheng and His Enterprises, 1920–1937, Hong Kong 2006. 211 p.

цього року ці робітники частіше об'єднувалися зі студентами, протестуючи проти національного приниження, імперіалізму та важких умов праці. На, особливо, на японських заводах у Шанхаї та інших містах. Після заснування КПК в Шанхаї в 1921 посилилася політизація робітників і їх організаційне об'єднання в профспілки, а також загальна чисельність робітників.

Воєначальники почали усвідомлювати, що добре організована робоча сила може загрожувати їхній владі зсередини. Подібно до британської поліції в Шанхаї та інших місцях, вони жорстоко придушили серію страйків і антиімперіалістичних протестів, починаючи з 1923 року, вбивши сотні китайських робітників. Тим не менш, сьогодні навіть історики в материковому Китаї схильні розглядати цю «напівколоніальну» фазу як принаймні частково сприятливу для модернізації Китаю, хоча й не з такою енергією, як це робили деякі англомовні публікації.

Позитивні економічні наслідки Першої світової війни стали ще більш очевидними після закінчення війни. Повоєнна економіка Китаю продовжувала розвиватися. Томас Г. Равські оцінив – щоправда, лише на «відносно твердій емпіричній основі» – річний темп зростання ВВП між 1914 і 1936 роками становив 2 відсотки, що майже вдвічі перевищує цифру, яку вважали ранніми вченими.

За словами Равські, промисловість зазнала найвищих темпів річного зростання (8,1 відсотка), фінансування – друге за величиною (5 відсотків), тоді як у нижній частині ми знаходимо сільське господарство та ремесла, які в середньому все ще зростають щонайменше на 1,4 відсотка на рік ¹.

Причиною такої тенденції було те, що, принаймні приблизно до 1920 року, іноземні конкуренти повільно відновлювалися, тоді як кінець війни швидко ліквідував високі фрахтові ставки та дефіцит певної сировини та обладнання на світовому ринку.

¹ Rawski Thomas G. Economic Growth in Prewar China, Berkeley et al. 1989, PP. 2–3.

Післявоєнна світова криза реконверсії, яка виникла в 1920 році, призвела до зниження ціни на срібло, яка так різко зросла під час війни. Відповідно до кінця 1921 року вартість таеля впала з 1,48 долара США роком раніше до лише 0,74 долара США. Іншими словами, ціни на імпорт подвоїлися, слугуючи захисним щитом для китайської внутрішньої промисловості.

Економічна криза в усьому світі призвела до того, що одночасне падіння цін на китайські товари на світовому ринку не призвело до збільшення темпів експорту. Натомість китайський експорт досяг свого піку в 631 мільйон таелів у 1919 році та впав на 15 відсотків наступного року ¹.

Цей відносно незначний вплив глобальної післявоєнної економічної кризи можна пояснити тим, наскільки китайський ринок зберігав самостійність у 1920-х роках – незважаючи на століття глобальної економічної інтеграції. Величезний розмір національного ринку означав, що в часи складної зовнішньої торгівлі більшість китайських фірм все ще знаходили як сировину, так і клієнтів у достатній кількості ².

Таким чином, Китай все ще був «подвійною економікою» не лише в географічному плані, але й у тій мірі, в якій виробництво на експорт і виробництво на внутрішніх ринках були розділені, як у випадку з шовком ³.

У географічному сенсі проблема подвійного економічного поділу Китаю між заможними прибережними та центральними регіонами та менш розвиненими внутрішніми районами загострилася під час війни та післявоєнного періоду. Не в останню чергу через воєначальників внутрішньокитайська торгівля ще більше розпалася.

Однак цю тенденцію також можна розглядати позитивно: перед війною все більш інтегрована внутрішня торгівля Китаю значною мірою ґрунтувалася

¹ Олійник О. Китай у роки Першої світової війни. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4509/1/%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9%20%D1%83%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97.pdf> (дата звернення: 04.01.2024).

² Вишницька Ю. В., Тверітінова Т. І. Історія зарубіжної літератури межі XIX–XX століть: навч.-метод. посібник для студентів. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 304 с.

³ China : Culture, History, Maps, & People. <https://www.britannica.com/place/China> (дата звернення: 04.01.2024).

на експорті, який проходив переважно через Шанхай. Після війни деяким провінціям вдалося встановити прямі торговельні зв'язки з іншими країнами, зменшивши свою залежність від Шанхаю, як видно з таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Відносна частка зовнішньої торгівлі п'яти основних портів Китаю, 1891-1931 рр., у відсотках ¹

Роки	Шанхай	Гуанчжоу	Ханькоу	Тяньцзінь	Далянь	інші
1891-1893 роки	49.9	11.6	2.3	3.1	-	33.1
1901-1903 роки	53.1	10.4	1.8	3.6	-	31.1
1909-1911 роки	44.2	9.7	4.4	4.5	4.0	32.3
1919-1921 роки	41.4	7.2	3.9	7.4	13.1	27,0
1929-1931 роки	44.8	5.0	2.4	8.4	15,0	24.4

¹ Hershatter Gail The Workers of Tianjin, 1900-1949, Stanford 1986, 212. p.

Важкі транспортні умови і, як наслідок, високі транспортні витрати гальмували розвиток промисловості і торгівлі у воєнні та повоєнні роки. «Кулі», які перевозили сировину та товари пішки, отримували дуже низьку зарплату, але їхня повільна швидкість і обмежена пропускна здатність все одно призводили до неефективності транспорту порівняно із залізницею.

Між 1895 і 1911 роками мережа залізниць Китаю стрімко зросла в кілометражі. Однак військове командування та Перша світова війна, яка призвела до припинення іноземних інвестицій у залізниці (за винятком японських інвестицій у Маньчжурії), уповільнили розвиток залізниць, і мережа розширилася лише з 8000 кілометрів. у 1912 році до 12 000 кілометрів у 1927 році.

Республіканський уряд продовжував націоналізацію залізниць в обмін на облігації. Хоча вони часто фінансувалися за рахунок іноземних позик із фактичними відсотковими ставками до 9,5 відсотка, залізниці все одно приносили користь вітчизняній економіці, особливо на Півночі. У Південному Китаї водний транспорт продовжував конкурувати з поїздами. Залізниці були важливішими для розвитку промисловості, ніж для сільського господарства.

У той час як тоннаж транспортованої промислової та гірничодобувної продукції між 1917 і 1925 роками зріс на 53 і 33 відсотки відповідно, тоннаж сільськогосподарської продукції впав на три відсотки. Крім того, через розгортання громадянської війни близько однієї п'ятої пасажиропотоку становив військовий персонал, що знизило прибутковість залізничної системи. Дороги для моторизованих транспортних засобів серйозно почали будувати лише наприкінці 1920-х років.

Навіть тоді більш традиційні засоби транспорту, наприклад джонки по водних шляхах або перевезення вантажів пішки чи на возах, запряжених тваринами, продовжували бути важливішими, ніж моторизовані транспортні

засоби, залізниці та пароплави, принаймні за межами прибережних районів і подалі від пониззя великих річок ¹.

У той час як у воєнний і післявоєнний періоди в Китаї було створено кілька сучасних комерційних банків, традиційні або «рідні» приватні банки (qianzhuang) також збільшили кількість і обсяг кредитів, наданих не в останню чергу уряду. Іноземні банки, особливо Hong Kong Shanghai Banking Corporation, і китайські комерційні банки фінансували майже всю експортну торгівлю.

Але для внутрішньої торгівлі та внутрішньої промисловості банки традиційного стилю продовжували бути більш важливими. Головна відмінність між ними та сучасними банками полягала в тому, що в більшості випадків перші не вимагали забезпечення під надані ними позики. Натомість вони приймали рішення на основі особистої довіри ².

Це полегшило китайським підприємцям отримання капіталу, але також серйозно обмежило оборот і охоплення традиційних банків, які переважно фінансували місцевий малий бізнес. Значно важче було отримати масштабні та довгострокові кредити, які були потрібні для промислових підприємств.

Перша світова війна зазнала меншого впливу на сільське господарство, ніж на сучасний промисловий сектор, але воно залишалося найбільшим сектором китайської економіки навіть після 1949 року. Загальна валова вартість сільськогосподарської продукції зросла приблизно з 16 до понад 19 мільярдів китайських доларів. 1914 і 1937 роках, тоді як одночасне збільшення населення означало, що виробництво на душу населення зросло лише з тридцяти шести до тридцяти дев'яти китайських доларів (значення 1933 року) ³.

¹ Osterhammel Jürgen: Shanghai, 30. Mai 1925. Die chinesische Revolution, Munich 1997, 75 p.

² Cochran Sherman Big Business in China. Sino-Foreign Rivalry in the Cigarette Industry, 1890–1930, Cambridge 1980; Cochran, Sherman: Encountering Chinese Networks. Western, Japanese, and Chinese Corporations in China, 1880-1937, Berkeley 2000. PP. 419–451.

³ Bergère Marie-Claire The Golden Age of the Chinese Bourgeoisie 1911-1937, Janet Lloyd, trans. Cambridge et al. 1989. 77 p.

До 1980-х років провідні вчені були переконані, що сільськогосподарська техніка, маркетинг і продуктивність на душу населення протягом перших трьох десятиліть ХХ-го століття майже не змінилися¹. Причина цього, особливо в очах китайських істориків-марксистів, полягала насамперед у сприйнятій проблематичній концентрації землеволодіння в руках кількох землевласників, які експлуатували своїх орендарів через високу орендну плату.

Останні дослідження, однак, малюють більш динамічну картину та або заперечують факт такої концентрації взагалі, або роблять більший наголос на феномені відсутніх землевласників, спричинених новими культурними та діловими можливостями, які притягнули землевласницьку еліту до міст, що розвиваються, залишивши маєток управління в руках менш здібних і з меншими намірами.

Це, у поєднанні з новими податками, які стягували майже всі воєначальники, робило становище багатьох селян нестерпним. Лише існуючий земельний податок, який встановлювався губернськими урядами, гарантував, що селяни складатимуть левову частку губернських бюджетів.

Проте інші дослідження демонструють ринково-орієнтований, конкурентоспроможний, технологічно оновлений сільськогосподарський сектор, якому вдалося збільшити обсяги виробництва вдвічі швидше, ніж зростання населення, таким чином не лише забезпечивши засоби до існування зростаючого міського населення, але й покращивши становище багатьох селян.

Все більше і більше селян відходили від натурального господарства, дедалі більше вирощуючи товарні культури, такі як бавовна, тютюн, чай, опіум (заборона на що була до 1916 року), і займаючись виробництвом шовку. Хоча географічне застереження також стосується цього розвитку – комерціалізація сільського господарства в основному обмежувалася прибережними районами та частинами центрального Китаю – і хоча такі дослідження майже не

¹ Hou Chi-ming *Foreign Investment and Economic Development in China, 1840-1937*, Cambridge 1965, PP. 216–218.

звертають уваги на селянську культуру та менталітет, вони все ж успішно поставили під сумнів гіпотезу стагнації. Завдяки зростанню попиту на сільськогосподарську продукцію на світовому ринку Перша світова війна фактично сприяла розвитку комерційного землеробства в Китаї¹.

Однак посилення комерціалізації не змінило безперервних, але дуже повільних темпів зростання. Цей парадокс, який викликав багато дискусій, мабуть, найкраще пояснив Філіп К. К. Хуанг, який бачить його як результат сільськогосподарської «інволюції»: ринок не призвів до сільськогосподарського капіталізму, тому що дешева (особливо сімейна) праця робила механізацію непривабливою, а багатство створювало у сільській місцевості не було реінвестовано туди, а радше вивезено до міст для бізнесу та споживання.

Таким чином, для тих селян, які жили подалі від районів дедалі комерціалізованого сільського господарства, було мало надії на покращення своїх засобів до існування. Для них найперспективнішим варіантом була міграція в міста та пошук роботи в промисловості, що розвивається. Не на відміну від сьогодення, ця міграція із села в місто змінила соціальний світ як сіл, так і міст, і вона почала змінювати гендерні ролі, надаючи можливості для емансипації жінок у спосіб, який би ще більше посилювався за комуністичного правління².

На сільське господарство держава мала ще менший вплив, ніж на промисловість. За винятком кількох виняткових воєначальників, навряд чи будь-який режим до заснування Народної Республіки був здатний реалізувати великомасштабні сільськогосподарські проекти чи витягти значні суми капіталу для проектів індустріалізації з села.

Незважаючи на те, що нині історики схильні наголошувати на динамічних якостях сільського господарства Китаю в республіканський період, сучасників набагато більше хвилювала його уявна стагнація чи

¹ Chai Joseph C.H. An Economic History of Modern China. Cheltenham et al. 2011, 81 p.

² Chesneaux Jean The Chinese Labor Movement 1919-1927. Stanford 1968, 42 p.

занепад. У 1930-х роках китайські економісти, які підтримували уряд GMD, працювали над тим, як підвищити продуктивність і підняти рівень життя сільського населення, не в останню чергу тому, що вони бачили «аграрну кризу» як основне джерело підтримки свого політичного ворога, КПК.

З поважних причин Торальф Кляйн стверджував, що суперечливі інтерпретації розвитку китайського сільського господарства мають бути пов'язані з різними уявленнями про «селянина». Хоча міське та сільське не розуміли як протилежності до революції 1911 року, зміни під час та після Першої світової війни змусили міських жителів відчутти «розрив модернізації» між містом та селом.

У той час як модернізатори різного політичного походження – від християнського реформатора Джеймса Йена (1890-1990) до молодого комуніста на ім'я Мао Цзедун (1893-1976) – вважали, що селян потрібно звільнити від їх відсталих умов, культурні консерватори вихваляли сільський Китай як останню оплот китайської традиції, але не зіпсований західним імперіалізмом. Результатом цих суперечливих уявлень стали різні програми «відбудови села».

Таким чином, справжнє значення Першої світової війни для сільськогосподарського сектора Китаю, ймовірно, полягало не в прямих економічних наслідках війни, а радше в тому, що вона допомогла створити протилежні інтерпретації засобів до існування селян, які були б однією з фундаментальних ліній розмежування між націоналістами і комуністів у наступні десятиліття ¹.

Хоча безпосередня участь Китаю в Першій світовій війні була обмеженою, китайська економіка зазнала значного впливу воєнних подій. Китайський експорт продовольства годував війська та цивільне населення в Європі, компенсуючи дефіцит виробництва там.

¹ Wasserstrom Jeffrey N. Student Protests in Twentieth Century China. The View from Shanghai, Stanford 1991, PP. 96–124.

З іншого боку, оскільки війна відвернула увагу європейських держав (включаючи капітал і робочу силу) від Китаю, китайська буржуазія, що зароджувалася, пережила «золотий вік» розширення бізнесу через зменшення іноземної конкуренції. Така ситуація мала тривати кілька років після закінчення війни. Хоча географічний розподіл сучасного промислового сектора Китаю був дуже нерівномірним і здебільшого обмежувався міськими прибережними районами, китайські компанії загалом вийшли з війни в кращому стані.

Японські компанії також отримали велику користь від війни в Європі, оскільки вони змогли розширити свою діяльність у Китаї, особливо на північному сході, заклавши основу для економічного та, зрештою, військового проникнення в Китай у наступні десятиліття.

У сільській місцевості зростаюча комерціалізація сільського господарства для стимулювання експорту продовольства не змінила загального повільного зростання сільського економічного сектора Китаю. Це було пов'язано з постійним надлишком дешевої (або навіть безкоштовної) робочої сили та надто малими інвестиціями.

У сільськогосподарському секторі Перша світова війна, таким чином, справила свій найважливіший вплив опосередковано: культурна переорієнтація, спричинена війною, призвела до сприйняття «аграрної кризи», яка допомогла створити довготривалі та різноманітні політичні точки зору щодо селянського Китаю.

Таким чином, Перша світова війна мала каталітичний вплив на китайську економіку. Це стало першим кроком до припинення економічної (і політичної) залежності від західних імперіалістичних держав. Але це також був крок до панування Японії. Для більшості Китаю економічний «золотий вік» мав повернутися лише після 1978 року ¹.

¹ Frölich Hajo Wartime and Post-war Economies (China). URL: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/wartime_and_post-war_economies_china (дата звернення: 12.03.2024).

У 1921 році створюється комуністична. Сунь Ятсен прагнув територіальної єдності Китаю, тому хотів зміцнити армію для силового об'єднання. Для цього він шукав шляхи співпраці з Комінтерном. У 1923 р. Сунь Ятсену вдалося піти на зближення з Радянським Союзом і схилити їх до співпрацювати. Далі почались процеси реорганізації Гоміньдану. Комуністів заохочують долучатися до партії. А Радянський Союз бере на себе зобов'язання прислати військових радників і організувати на острові Вампу школу для офіцерів.

Гоміньдан і Компартія об'єднуються в єдиний фронт з метою досягнення територіальної цілісності Китаю. Однак Сунь Ятсен вже у березні 1925-го року. Наступним лідером По смерті лідера Гоміньдану до влади за рік приходять маршал національно-революційної армії Чан Кайши. Водночас назріває криза відносин між Гоміньданом і комуністичною партією. Навесні 1925 р. в Шанхаї виникає антизахідний «Рух 30 травня», який переростає в національно-визвольну революцію.

Наріжним каменем революції є ідея об'єднання Китаю під владою Гоміньдану. У липні 1926 р. розпочинається військова операція «Північний похід». Спланована радянськими військовими й успішно реалізована єдиним фронтом, вона принесла світове визнання Чан Кайши. Як результат – Північ і Південь Китаю стали єдиною державою.

Щоправда, Маньчжурія – найбагатша за ресурсами територія Китаю – залишається під впливом Японії. Чан Кайши одразу після перемоги революції розриває відносини з комуністами й розвалює єдиний фронт, розпочавши переслідування комуністів, репресії та вигнання радянських військових із країни. Так протиріччя між Гоміньданом і Комуністичною партією Китаю переростають у Громадянську війну тривалістю в двадцять років ¹.

¹ Японія і Китай. URL: <https://kvpubd.kiev.ua/wp-content/uploads/2023/01/poltavec-z-n.v.-grupa-13.-vsesvitnya-istoriya.-urok-23-24.pdf> (дата звернення: 15.02.2024).

РОЗДІЛ 3. Зовнішня політика Китайської Республіки у період «нанкінського десятиліття»

Політика європейських держав у ході подій 1925–1927 рр. була вкрай суперечливою. З одного боку, вони не були зацікавлені в перемозі революції, тому що нова національна влада Гоміньдану обмежила б їхню присутність і доходи і вони це розуміли. У цьому сенсі країни Заходу були більше зацікавлені у збереженні старої влади. Але країн поступово стала більш поступливою і компромісною.

У квітні 1928 р. Нанкінські війська знову відкрили військові дії проти північних мілітаристів. Чан Кайші виступав у союзі з генералом Фен Юйсяном та шаньсійським мілітаристом Янь Сішанем. Останньому вдалося в червні 1928 р. захопити Тяньцзінь і Пекін¹.

Гоміньдан у зв'язку з перенесенням столиці в Нанкін перейменував Пекін (Бейцзін – північна столиця) на Бейпін (північний спокій). Розширенню влади Гоміньдану сприяла і смерть у червні того ж року мілітариста Чжан Цзоліня, усуненого, ймовірно, його недавніми японськими військовими покровителями, які відчували, що він став обтяжувати їх опіку і виступати з націоналістичних позицій.

Його вотчину – Маньчжурію – успадкував його син Чжан Сюелян, мілітарист вже нової формації, який активно виступав за відродження величчя єдиного Китаю та в грудні визнав владу нанкінського уряду. У березні 1929 р. духовний і світський керівник все-таки в кінцевому підсумку загальна спрямованість політики цих

¹ Зовнішня політика Чан Кайші та Мао Дзедуна. URL: https://studies.in.ua/mvidn_seminar/1199-zovnshnya-poltika-kitayu.html

Тибету далай-лама також визнав владу Нанкіна. Тим самим Нанкін формально поширив свою владу на всю країну¹.

Успіхи військового об'єднання Китаю дали змогу ЦВК Гоміньдану до кінця 1928 р. заявити про завершення (згідно з програмою Сунь Ятсена) військового етапу революції та про вступ країни від початку 1929 р. у період політичної опіки, розрахованої на шість років. ЦВК Гоміньдану ухвалив «Програму політичної опіки» і «Органічний закон національного уряду». На період опіки Гоміньдан оголосив верховним органом влади в країні свій конгрес і ЦВК, якому безпосередньо і підпорядковувався Національний уряд.

В основу нової державної структури було покладено розроблену Сунь Ятсеном систему п'яти влад (п'яти юанів) – законодавчої, виконавчої, судової, екзаменаційної та контрольної. Однак це «партійне правління» складалося в умовах нездоланного розколу Гоміньдану і тривалої міжособної боротьби гоміньданівських генералів.

Найвпливовішою опозицією нанкінському Гоміньдану виявився «Рух за реорганізацію Гоміньдану», організатором якого виступив Чень Гунбо - один із найближчих сподвижників Ван Цзінвея. Сходячи до розколу ще попереднього періоду, цей рух, з одного боку, відображав боротьбу за керівництво Гоміньданом угруповання Ван Цзінвея, а з іншого – був вираженням невдоволення широких кіл Гоміньдану відходом нанкінського керівництва від принципів суньятсенізму².

Намагаючись зміцнити єдність, Чан Кайші проводить у березні 1929 р. III конгрес Гоміньдану, який, однак, не дістав підтримки реорганізаціоністів і деяких інших угруповань. Опозиційні гоміньданівські угруповання зімкнулися з бунтівними генералами. Війна дедалі більше стає засобом вирішення і внутрішньопартійних проблем.

¹ Bergère M.-C. The Golden Age of the Chinese Bourgeoisie 1911–1937, Janet Lloyd, trans. Cambridge et al. 1989, P. 73

² Hershatter G. The Workers of Tianjin, 1900–1949, Stanford 1986. P. 112

У квітні-червні 1929 р. розгорнулися військові дії між Нанкіном і гуандун-гуансійськими мілітаристами. Останні зазнали поразки і були змушені визнати владу столиці. Однак одразу ж розпочалися воєнні дії Нанкіна з його недавніми союзниками - генералами Фен Юйсяном і Янь Сішанем, які тривали й 1930 р. Лише підтримка Нанкіна маршалом Чжан Сюеляном, війська якого зайняли Пекін та Тяньцзінь, дали змогу уряду й тут здобути перемогу¹.

З початку 1931 р. центром об'єднання ворожих Нанкіну сил знову стає Гуанчжоу. Гуандунського генерала Чень Цзітана і гуансійських генералів Лі Цзунженя і Бай Чунсі підтримали реорганізаціоністи на чолі з Ван Цзінвеем і Ху Ханьмінем. Опозиціонери проголосили утворення в Гуанчжоу паралельних ЦВК Гоміньдану та уряду. Назрівав новий військовий конфлікт. Однак японська агресія, що розгорнулася, і вторгнення японського імперіалізму в Маньчжурію 18 вересня 1931 р. принципово змінили політичну ситуацію, різко посиливши тенденції до політичної і військової єдності.

У цих нових умовах проходив у листопаді 1931 р. об'єднавчий IV конгрес Гоміньдану. Об'єднання відбувалося на націоналістичній та антикомуністичній основі. Результатом політичного компромісу стало утворення в січні 1932 р. нового Національного уряду, який очолив Ван Цзінвей. За Чан Кайши залишився пост головнокомандувача НРА. Компроміс не усунув ні політичної боротьби всередині Гоміньдану, ні домагань на самостійність мілітаристів.

У Нанкіні боротьба точилася насамперед між угрупованнями Ван Цзінвея і Чан Кайши, межею між якими дедалі більше робиться питання про ставлення до японської агресії. Поступово паназіатська і японофільська орієнтація Ван Цзінвея, що виявлялася, зокрема, і в поступливості нанкінського уряду японським домаганням, викликає дедалі більший опір у Гоміньдані².

¹ Hershatter G. The Workers of Tianjin, 1900–1949, Stanford 1986. P. 112

² William C. Engineering China. Birth of the Developmental State, 1928–1937, in: Yeh Wen-hsin (ed.): Becoming Chinese. Passages to Modernity and Beyond, Berkeley 2000, P. 139.

Це чітко виявилось на V конгресі Гоміньдану в листопаді 1935 р., де Чан Кайші під гаслами національної єдності та опору вдалося істотно зміцнити своє становище. Незабаром після конгресу Ван Цзінвей був змушений піти з посади голови уряду і покинути Китай. На чолі національного уряду знову опинився Чан Кайші.

До цього ж часу належить і підпорядкування Нанкіну провінцій Гуансі, Гуйчжоу, Цзянсі, Сичуань. Таким чином, до середини 30-х рр. Гоміньдану вдалося об'єднати під владою Національного уряду майже всі провінції і дещо згуртувати власні ряди. Консолідація гоміньданівського режиму багато в чому виявилася пов'язаною з висуненням на авансцену політичної боротьби Чан Кайші – талановитого політика і воєначальника.

Вступивши в політичну гру без власної політичної програми, без великої підтримки всередині Гоміньдану, але маючи значний вплив у війську, Чан Кайші прагнув діяти як примиритель і об'єднувач ворогуючих угруповань, виступити як фігура компромісна. Поступово він висувається на політичній арені як послідовний носій ідеї національної та партійної єдності, як представник націоналістичних кіл китайського суспільства¹.

Шляхом гнучкого політичного лавірування Чан Кайші вдалося номінально об'єднати країну і об'єднати Гоміньдан, домогтися перед обличчям японської агресії і загрози з боку КПК ліквідації політичного хаосу в країні, припинення «війни всіх з усіма». І це зробило його найбільш політично впливовою фігурою в Китаї до кінця «нанкінського десятиліття».

Водночас сформована структура гоміньданівського режиму навіть до середини 30-х рр. політично була надзвичайно слабкою і вразливою. Центральний державний апарат тільки починав складатися, а місцевий, як і раніше, залишався старим, переважно мілітаристським².

Гоміньдан фактично був конгломератом різнорідних фракцій і угруповань, міцно не пов'язаних ні сильною політичною організацією, ні

¹ History of China. URL: <https://www.britannica.com/topic/history-of-China>

² History of China. URL: <https://www.britannica.com/topic/history-of-China>

об'єднуючою ідеєю і програмою. Суттєво змінює вигляд Гоміньдану і гіпертрофована політична роль армії.

Це позначається як у перенесенні в партію військових методів розв'язання політичних суперечностей, у забутті демократичної процедури, у посиленні автократичного начала, так і в прямому зрощуванні партійного і військового апаратів. Підвищення політичної ролі військового чинника аж ніяк не свідчило про бойову міць НРА. Радше навпаки, військова слабкість НРА виразно проявилася в сутичках з японською армією і зі збройними силами КПК.

Першою капіталістичною державою, яка визнала нанкінський уряд влітку 1928 р., були Сполучені Штати. У грудні того ж року дипломатичні відносини були встановлені з Англією. Через деякий час пішли переговори і з іншими країнами Заходу. Принципово іншою була позиція тільки Японії. Японія різко негативно була налаштована перемогам національного руху, Гоміньдану і його армії.

Перемоги НРА на Півночі країни були не вигідні Японії, тому що вона мала там свої інтереси. У цілому, за кілька перших років Нанкінського десятиліття уряду Китаю вдалося вирішити кілька досить важливих для себе проблем. Так, вже в 1928 р. Китай відновив свою митну незалежність. У 1929 р. більшість країн визнало нові тарифні ставки введені Китаєм. Шляхом тривалих переговорів Китаю вдалося повернути 20 з 33 найбільших концесій. Були скасовані норми екстериторіальності і багато іншого¹.

У боротьбі, яка йшла в Китаї між комуністами і Нанкіна, радянська держава підтримувала лише комуністів. Пряма підтримка Москвою комуністичного руху в Китаї розглядалася його керівництвом як пряме

¹ Cochran S. Encountering Chinese Networks. Western, Japanese, and Chinese Corporations in China, 1880–1937, Berkeley 2000. P. 428

втручання у внутрішні справи і в результаті цього радянсько-китайські відносини різко погіршилися¹.

Вже в 1928 р. Чан Кайші заявив, що головним напрямком зовнішньої політики його уряду і Гоміньдану буде прагнення до ліквідації нерівноправних договорів і угод з європейськими державами. Ці питання грали виняткову роль для майбутнього розвитку Китаю і збереження влади Гоміньдану і Чан Кайши. Справа в тому, що сили, на які спирався Гоміньдан (велика міська буржуазія, представники торгового капіталу, великі земельні власники), не могли повнокровно розвиватися в умовах крайньої засилля іноземного впливу і присутності.

Тому головним завданням нового уряду було прагнення ліквідувати найбільш крайні форми європейського впливу. Ставити питання про повну ліквідацію іноземної присутності Гоміньдан не міг і не мав для цього необхідних матеріальних і військових ресурсів. Але одночасно з цим Гоміньдан був зацікавлений у тісних зв'язках із Заходом. Він потребував дипломатичне визнання і сподівався з допомогою європейських держав остаточно розгромити комуністичний рух у країні².

Початок ліквідації системи нерівноправних договорів і угод був покладений на угод було покладено заявою нанкінського уряду про відновлення митної автономії та оголошенням 7 грудня 1928 р. нових тарифних ставок., що набували чинності з 1 лютого 1929 р. Першими це рішення визнали США, які підписали в липні 1928 р. з нанкінським урядом відповідну угоду, що значною мірою визначило успіх цієї акції китайської влади. Слідом за США аналогічні угоди підписали ще 12 держав. ния

¹ Cochran S. Encountering Chinese Networks. Western, Japanese, and Chinese Corporations in China, 1880–1937, Berkeley 2000. P. 428

² Зовнішня політика Чан Кайші та Мао Дзедуна. URL: https://studies.in.ua/mvidn_seminar/1199-zovnshnya-politika-kitayu.html (дата звернення: 04.01.2024).

підписали ще 12 держав. Останньою підписати таку угоду була змушена Японія (10 травня 1930 р.)¹.

Нанкінському уряду шляхом переговорів вдалося домогтися повернення Китаю 20 концесій із 33, що було, безсумнівно, великим дипломатичним і але, великим дипломатичним і політичним успіхом Китаю. Розвивався процес перегляду нерівноправних положень, що були в договорах і угодах Китаю з низкою держав, зокрема положень про консульську юрисдикцію та екстерріальність.

До 1931 р. не переглянутими ці положення залишалися тільки в договорах зі США. залишалися тільки в договорах зі США, Англією, Францією та Японією. Але й тут після заяви нанкінського уряду в травні 1931 р. про свій намір в односторонньому порядку скасувати нерівноправні договори намітився принциповий зрушення – держави були змушені піти на поступки. Однак вторгнення японського імперіалізму в Маньчжурію 18 вересня 1931 р. принципово змінило міжнародну ситуацію, змусивши Китай тимчасово відкласти вирішення цієї проблеми.

Варто відзначити, що ще у середині 1927 року японський уряд генерала Танакі вирішив просунути на Далекому Сході, підтримуючи найбільш агресивні круги в Японії. У «меморандумі Танакі» визначалися основні цілі японських військових інтервенцій. Для досягнення стратегічних мет ця програма передбачала необхідність спочатку завоювати Китай, а потім вступити у конфлікт з СРСР. Цей план відображав стратегію «заліза та крові» для досягнення геополітичних цілей Японії².

У 1928 році японські війська окупували Шаньлунський півострів у Китаї. Наступні роки приносили подальші військові дії, зокрема захоплення Мукдена та інших міст у Маньчжурії. Реакція Ліги Націй була обмежена

¹ Chan Kai Yiu Business Expansion and Structural Change in China. Liu Hongsheng and His Enterprises, 1920–1937, Hong Kong 2006. P. 144.

² Chan Kai Yiu Business Expansion and Structural Change in China. Liu Hongsheng and His Enterprises, 1920–1937, Hong Kong 2006. P. 144.

осудом, але без конкретних санкцій. Спроби міжнародного співробітництва не призвели до зупинки японської агресії.

У кінці 1931 року погіршення економічної ситуації в Японії сприяло посиленню військових дій в Китаї. Окупація Маньчжурії та вихід Японії з Ліги Націй створили передумови для подальшого ескалації конфлікту у регіоні. Ця ситуація підготувала ґрунт для подальшої війни на Далекому Сході.

Японська окупація стала першою серйозною перевіркою для системи колективної безпеки, заради якої було створено Лігу Націй. Сполучені Штати не входили до Ліги, а Англія і Франція – держави, що займають найміцніші позиції в організації, не прагнули до застосування сили, особливо у Східній Азії. Англія була зацікавлена у збереженні дружніх відносин з Японією, яка ще номінально була союзною державою. Одночасно британська дипломатія проводила політику, спрямовану на підтримання дружніх відносин і з Чан Кайши, що загалом викликало труднощі¹.

У будь-якому разі, у 1931 р. держави вважали, що право перебуває на боці Японії. Джон Саймон, міністр закордонних справ Великої Британії сповістив Кабінет про те, що Японія має право посилати війська в Китай. Генрі Стімсон, державний секретар США, висловив невдоволення діями Японії, проте, політичний курс США був спрямований на підтримання дипломатичної рівноваги на початку 1930-х рр.

Відтоді проблема японської агресії робиться основною зовнішньополітичною (і не тільки зовнішньополітичною) проблемою Китаю. Намагаючись змусити Нанкін визнати ці захоплення, японські імперіалісти в січні 1932 р. здійснили нову великомасштабну провокацію – висадили десант у гирлі Янцзи і почали бої в шанхайському районі. Майже двомісячні бої не принесли японцям ні військових перемог, ні політичної капітуляції Нанкіна завдяки героїчному опору 19-ї армії і жителів міста.

¹ Chan Kai Yiu Business Expansion and Structural Change in China. Liu Hongsheng and His Enterprises, 1920–1937, Hong Kong 2006. P. 144.

Тоді японці пішли на пряме відторгнення Маньчжурії, інспірувавши попередньо «Рух за незалежність від Китаю». У березні 1932 р. було проголошено «незалежність» Маньчжоу-го на чолі з японською маріонеткою Пу І - поваленим останнім імператором маньчжурської династії, якого в 1934 р. було проголошено «імператором» Маньчжоу-го. Повними господарями Маньчжурії стали японська воячина і японський капітал, які поступово «освоювали» цю нову колонію¹.

Однак японський імперіалізм цим захопленням не задовольнився і продовжував чинити тиск на Китай. Гоміньданівський уряд категорично відмовлявся визнавати японські захоплення і домагання. Але водночас він і не намагався чинити військового опору, вважаючи, що доти, доки Китай повністю не об'єднається, а комуністичний рух не буде придушено, у нього немає реальних військових сил для розгрому японського агресора.

Багато в чому поступливість уряду пояснювалася також впливом японофільських елементів у Гоміньдані (Ван Цзінвей та ін.), які розраховували на встановлення «особливих» відносин з Японією, а також фактичним потуранням японським захопленням з боку західних держав, незважаючи на загострення міжімперіалістичних протиріч².

Північно-східний адміністративний комітет опублікував «Декларацію про утворення Маньчжоу Го», у якій йшлося: «Маньчжурія в старий час представляла окрему державу. За теперішньої обстановки волею 30 мільйонів людей ми заявляємо про остаточне відділення від Китайської республіки і створення нової держави Маньчжоу Го. Мета створення держави – благоденство народу.

Щодо жителів на території Маньчжоу Го не робиться жодних відмінностей між народностями, тобто представники не тільки ханьської, маньчжурської, монгольської, японської та корейської, а й інших народностей

¹ Булик М., Гаврилова Н. Міжнародні відносини та зовнішня політика Китаю в історичній ретроспективі. Маріуполь: МДУ, 2019. С. 155.

² Булик М., Гаврилова Н. Міжнародні відносини та зовнішня політика Китаю в історичній ретроспективі. Маріуполь: МДУ, 2019. С. 157.

можуть користуватися рівними привілеями». 16 січня 1931 р. японський уряд надіслав Лізі Націй ноту, в якій заявляв, що «всі зміни, які відбулися у складі маньчжурської адміністрації, є результатом дій місцевого населення ». Насправді, створення нової держави не супроводжувалося формою народного затвердження, якою є референдум.

15 вересня в м. Чанчуні було підписано договір про визнання Японією нової держави Маньчжоу Го. У статті 2 протоколу йшлося, що «будь-яка загроза територіальним інтересам або громадському порядку однієї з договірних сторін розглядатиметься як одночасна загроза територіальним інтересам і громадському порядку іншої договірної сторони», при цьому сторони дійшли згоди, що з метою забезпечення оборони і захисту країни необхідно, щоб союзні війська японської армії перебували на території Маньчжурії. Тим самим, договір санкціонував розміщення союзних військ японської армії на території Північного Китаю.

Ліга Націй, хоча загалом і погодилася з доводами Японії про особливе становище в Маньчжурії, але для винесення остаточного рішення направила туди комісію міжнародних спостерігачів на чолі з Литтоном. Восени 1932 р. комісія представила Раді Ліги націй доповідь, у якій встановлювалося, що японці «мали точно складений план поведінки на випадок можливих воєнних дій між ними і китайцями»¹.

Водночас комісія підтверджувала, що китайські війська не мали наміру нападати на японців і не загрожували життю та майну японських підданих. У доповіді йшлося про те, що Маньчжоу Го не може розглядатися як результат мимовільного і справжнього руху за незалежність і що нації, які були членами Ліги, «приймаючи цю доповідь..., будуть продовжувати не визнавати цей режим (Маньчжоу Го) ні де юре ні де факто».

У січні 1933 р. японські війська захопили китайську фортецю Шаньхайгуань - ворота до Північного Китаю, а до весни - всю пров.Жехе, яку

¹ Крушинський В. Міжнародні відносини та світова політика. К: ВПЦ «Київський університет», 2010. С. 588.

потім включили до Маньчжоу-го. 31 травня загарбники змусили китайський уряд підписати угоду в Тангу, що передбачала демілітаризацію провінції Хебей¹.

Її продовженням стала секретна угода гоміньданівського військового міністра Хе Інцзя і командувача японськими військами в Північному Китаї генерала Умедзу від 9 червня 1935 р., яка фактично віддавала Північний Китай під японський військовий контроль. У 1935-1936 рр. японці спровокували сепаратистські виступи феодалів Внутрішньої Монголії («князь» Деван тощо).

Військово-політичний тиск агресора став постійним. Розвиток японської агресії призводив до піднесення націоналістичних настроїв у країні, до стихійних виступів на захист батьківщини представників найрізноманітніших соціально-політичних верств, до зростання національно-об'єднувчих тенденцій. Водночас гасла національного опору демагогічно експлуатували й деякі мілітаристи в їхній боротьбі з централізаторською політикою Нанкіна.

1 березня 1934 р. Маньчжоу Го було офіційно проголошено монархією на чолі з Пу І. У 13 статтях Закону про організацію імперії Маньчжоу Го перераховувалися численні повноваження «імператора», якому формально як главі конституційної монархії надавалася необмежена верховна влада. Він мав право затверджувати закони і вимагати їх виконання.

У питанні дипломатичного визнання Маньчжоу Го Японія значного успіху не досягла. Ліга Націй, заперечуючи законність утворення держави, звернулася до всіх членів Ліги з вимогою не визнавати де-юре цю державу. Сполучені Штати Америки, дотримуючись у питанні дипломатичного визнання доктрини Стімсона, також не визнали Маньчжоу Го².

Окупація японськими військами Маньчжурії значно погіршила стратегічну обстановку і для Монгольської Народної Республіки. Китай не

¹ Убійко Н. Маньчжурський конфліктб передумови, хій, подій, наслідки. *Наукові праці*. Випуск 108. Том 121. С. 146–149.

² Крушинський В. Міжнародні відносини та світова політика. К: ВПЦ «Київський університет», 2010. С. 590.

визнавав незалежності Зовнішньої Монголії - МНР і вважав її частиною своєї території. Не визнавала монгольської незалежності і Японія.

Ідея Токіо полягала в об'єднанні МНР із китайськими провінціями Внутрішньої Монголії в ще одну маріонеткову державу «Монголо Го» за зразком Маньчжоу Го. Кінцевою метою цих трансформацій бачилося утворення єдиної «маньчжуро-монгольської імперії», тобто повернення Зовнішньої Монголії під владу маньчжурських правителів, як це було з кінця XVIII до початку XX ст.. Це нове утворення мало стати новим материковим володінням Японії¹.

Точного кордону між МНР і Маньчжоу Го фактично не існувало. Замість нього була прикордонна зона завширшки від кількох десятків до сотні кілометрів без будь-яких розпізнавальних знаків. Історично ця територія не була спірною, нею століттями кочували східні монголи, баргути та інші місцеві племена, які взагалі не визнавали кордонів між країнами, тож разом зі своєю худобою абсолютно неусвідомлено опинялися на території сусідньої держави.

В умовах наростаючої напруженості, у зв'язку з японською агресією в Китаї, прикордонна зона перетворилася на місце постійних сутичок між монгольськими та маньчжурськими загонами, причому процес цей був обоюдопільним, і встановити первісну вину тієї чи іншої сторони було майже неможливо.

Після підписання «Антикомінтернівського пакту» з Німеччиною в 1936 році, Японія розпочала новий етап своєї агресії в Китаї. У введеній у серпні 1936 року новій зовнішньополітичній програмі Японії ставилися завдання, такі як ліквідація загрози зі сторони Радянського Союзу, домовленість з Англією та Америкою, а також розширення впливу на південь, особливо в країнах південних морів. Основною метою зовнішньої політики Японії було перетворення імперії на стабілізуючу силу в Східній Азії².

¹ Крушинський В. Міжнародні відносини та світова політика. К: ВПЦ «Київський університет», 2010. С. 590..

² Bergère M.-C. The Golden Age of the Chinese Bourgeoisie 1911–1937, Janet Lloyd. Cambridge et al. 1989, P. 74.

Спочатку японська військова діяльність, відповідно до «меморандуму Танаки», була спрямована на територію Монгольської Народної Республіки у березні 1936 року. Однак радянський уряд швидко підписав з МНР протокол про взаємну допомогу, і монгольські війська разом з Червоною Армією змусили японських інтервентів відступити, змінюючи напрямок їхньої агресії.

У липні 1937 року японські війська, спровокувавши інцидент біля Пекіна, без оголошення війни вторглися на північний Китай, захопивши Пекін, Тяньцзінь, Калган та інші міста. Пізніше вони спрямувались на захід, захопивши Шанхай, Нанкін та Ханькор і зайняли велику територію. З 1939 по 1944 рік Японія змінила свої тактики, припинивши наступальні операції та організувавши блокаду морського узбережжя Китаю. Становище Китаю в цей період значною мірою залежало від позицій великих держав¹.

Дотримуючись «доктрини Сгімсона» від 7 січня 1932 року, Сполучені Штати не визнавали захоплення Японією в Китаї. У липні 1937 року державний секретар Корделл Халл звернувся до 62 країн-учасниць пакту Бріана—Келлога, осуджуючи політику Японії, хоча не називавши її агресором та не пропонуючи конкретних заходів для припинення війни.

Закон про нейтралітет у США забороняв експорт воєнних матеріалів до воюючих країн, але через те, що ні Японія, ні Китай не оголошували стану війни, президент Франклін Рузвельт заявив, що цей закон не стосується до них. Відтак поставки з США в Японію в 1937 році збільшилися, тоді як поставки до Китаю зменшилися через японську морську блокаду.

У жовтні 1937 року Рузвельт закликав до встановлення «карантину» стосовно Японії у своїй промові в Чикаго. Напруга між США та Японією ще поглибилася після того, як японська авіація потопила в грудні 1937 року три американські танкери. Однак загальна політика США стосовно Японії залишалася незмінною².

¹ Bergère M.-C. The Golden Age of the Chinese Bourgeoisie 1911–1937, Janet Lloyd. Cambridge et al. 1989, P. 74.

² Bergère M.-C. The Golden Age of the Chinese Bourgeoisie 1911–1937, Janet Lloyd, trans. Cambridge et al. 1989. P. 75

Ліга Націй утримувалася від чіткого ставлення. На конференції в Брюсселі у листопаді 1937 року, де брали участь держави, що підписали Вашингтонський «Договір 9-ти», Японія відмовилася взяти участь, але СРСР і 19 інших держав були присутні. У прийнятій резолюції 24 листопада, де Японія не була офіційно названа агресором, лише СРСР підняв питання про санкції. Пропозиція Ліги Націй до Японії та Китаю бутилькавати ворожі дії та продовжувати переговори залишалася без відповіді¹.

СРСР, засудивши агресію Японії, прийняв конкретні заходи. У серпні 1937 року було підписано договір про ненапад з Китаєм, і Радянський Союз значно збільшив воєнні поставки та надав позики. Пізніше було укладено торговельний договір, що передбачав посилення радянської допомоги Китаю. Радянські літаки, танки та інші засоби надходили в Китай, і радянські льотчики брали участь у захисті міст від японської авіації.

Окупація Маньчжурії та створення на її території маріонеткової держави Маньчжоу Го стали важливими кроками у зміцненні стратегічних позицій Японії на азійському материках. До 1938 р. під контролем Японії опинилася більша частина промислово розвинених районів Китаю. В цій ситуації 3 листопада 1938 р. уряд Кононе опублікував офіційну заяву, підписану імператором, у якій йшлося, що на даному етапі завданням Японії є встановлення «нового порядку в Східній Азії»².

Японія прагнула поширити на весь Китай форму здійснення свого панування, знайдену в процесі створення Маньчжоу Го й успішно застосовувану на практиці. Це означало спробу встановити японську економічну і політичну гегемонію в усьому Китаї і вимагати визнання такого становища іншими державами.

¹ Цзян Чжунчжэн (Чан Кайши). Советская Россия в Китае. Воспоминания и размышления в 70 лет. – М.: Посев, 2009. – 440 с.

² Японія і Китай. URL: <https://kvpubd.kiev.ua/wp-content/uploads/2023/01/poltavec-z-n.v.-grupa-13.-vsesvitnya-istoriya.-urok-23-24.pdf>

Незважаючи на це, японські мілітаристи продовжували свої дії. У травні 1939 року вони вторглися в Монгольську Народну Республіку, але радянські та монгольські війська розгромили їх під час битви біля річки Халхін-Гол. Цей конфлікт припинився за день до початку Другої світової війни¹.

Слід зазначити, що Чан Кайши викликав негативні відгуки у лідерів союзників по антигітлерівській коаліції. Особливо невтішні висловлювання дозволяв собі прем'єр-міністр Великої Британії У. Черчилль, який назвав свою зустріч із китайським лідером однією з найбільш марних у своїй політичній практиці й охарактеризував генералісимуса як людину поверхневу і ненадійну.

Наближення закінчення війни з Японією викликало у китайського генералісимуса суперечливі почуття. Поразка Японії до 1944 р. ставала лише питанням часу, що було ще більш прискорено капітуляцією в травні 1945 р. союзника країни Висхідного Сонця - гітлерівської Німеччини. З одного боку, це припиняло багаторічну окупацію японцями істотно частини території Китаю і давало змогу китайському диктатору виступити в ролі переможця, хоча, фактично, Радянський Союз і Сполучені Штати зробили більш значний внесок у розгром японських збройних сил.

Незважаючи на зусилля націоналістичного уряду, спрямовані на консолідацію влади та утвердження суверенітету Китаю, країна зіткнулася з численними внутрішніми та зовнішніми перешкодами, які формували її дипломатичну діяльність та міжнародні відносини.

Однією з ключових цілей зовнішньої політики Китаю в цей період було утвердження суверенітету та протистояння іноземним зазіханням на його територію та інтереси. Націоналістичний уряд під керівництвом Чан Кайші та Гоміндану прагнув об'єднати країну, модернізувати її інститути та поширити свій вплив на міжнародну арену. Однак внутрішні розбіжності,

¹ Японія і Китай. URL: <https://kvpubd.kiev.ua/wp-content/uploads/2023/01/poltavec-z-n.v.-grupa-13.-vsesvitnya-istoriya.-urok-23-24.pdf>

воєначальництво, спадщина іноземних концесій і нерівноправних договорів створювали значні перешкоди для цих зусиль.

Відносини Китаю з іноземними державами характеризувалися делікатним балансом між відстоюванням своєї незалежності та пошуком міжнародної підтримки внутрішнього порядку денного. Націоналістичний уряд здійснював дипломатичні ініціативи, спрямовані на перегляд нерівноправних договорів, повернення іноземних поступок і зміцнення зв'язків з іншими країнами. Однак ці зусилля часто ускладнювалися суперництвом між великими державами, зокрема експансіоністськими амбіціями Японії у Східній Азії. Початок Другої китайсько-японської війни у 1937 році став поворотним моментом у зовнішній політиці Китаю та відносинах з Японією. Конфлікт висвітлив крихіткість суверенітету Китаю та нагальну потребу захистити свою територіальну цілісність від зовнішньої агресії. Незважаючи на величезну військову перевагу, опір Китаю японському вторгненню викликав міжнародну підтримку і солідарність, особливо з боку західних держав, і підвищив авторитет країни на світовій арені.

Висновки

Отже підбиваючи підсумок варто сказати, що період з 1912 по 1937 рік став суттєво важливим етапом у формуванні зовнішньополітичного курсу Китайської Республіки, який характеризувався складним переплетінням внутрішніх викликів і зовнішнього тиску. У цей час Китай пережив низку внутрішніх конфліктів, включаючи наслідки Синьхайської революції, та боротьбу за владу між різними політичними угрупованнями. Ці внутрішні потрясіння суттєво вплинули на здатність Китаю утверджувати себе на міжнародній арені та сформували його взаємодію з іншими країнами.

Незважаючи на внутрішні потрясіння, Китай прагнув встановити свій суверенітет і захистити свою територіальну цілісність перед обличчям

зростаючих зазіхань з боку іноземних держав. Країна прагнула модернізуватися і зміцнитися політично, економічно і військово, щоб протистояти зовнішнім загрозам і утвердити своє місце серед спільноти націй. Однак спадщина нерівноправних договорів, іноземних концесій та сфер впливу продовжувала створювати значні виклики для суверенітету та незалежності Китаю.

Зовнішня політика Китаю в цей період також формувалася під впливом реакції на глобальні події, зокрема, на наслідки Першої світової війни та зростання імперіалізму і мілітаризму в Східній Азії. Перед країною постало складне завдання збалансувати своє прагнення до модернізації та розвитку з необхідністю зберегти традиційні цінності та національну ідентичність перед обличчям зовнішнього тиску.

Незважаючи на ці виклики, Китай здійснював дипломатичні ініціативи, спрямовані на утвердження свого суверенітету та забезпечення національних інтересів. Це включало зусилля з перегляду нерівноправних договорів, встановлення дипломатичних відносин з іншими країнами та участь у міжнародних форумах. Однак ефективності цих зусиль часто заважали внутрішні розбіжності, зовнішнє втручання та мінлива динаміка світової політики.

Отже, період з 1912 по 1937 рік був критичним моментом в історії зовнішньої політики Китаю, який характеризувався складним переплетінням внутрішньої нестабільності, зовнішнього тиску та зусиль, спрямованих на утвердження національного суверенітету і незалежності на світовій арені. Хоча Китай зіткнувся з численними викликами в цей час, його досвід заклав основу для майбутньої ролі країни як основного гравця в міжнародних відносинах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Белов Е.А. Краткая история Синьхайской революции. 1911-1913. Учебное пособие. М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2001. — 160 с.
2. Білоконь А. О. Німецько-японські відносини напередодні Другої світової війни (1933-1939 рр.). Актуальні проблеми зовнішньої політики України. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, присвяченої 20-й річниці незалежності України. м. Чернівці. 4-5 листопада 2011 р. Т. 1. Чернівці, 2011. С. 36–38.
3. Булик М., Гаврилова Н. Міжнародні відносини та зовнішня політика Китаю в історичній ретроспективі. Маріуполь: МДУ, 2019. 233 с.
4. Булик М., Гаврилова Н. Міжнародні відносини та зовнішня політика Китаю в історичній ретроспективі. К : Видавництво Ліра-К, 2021. 234 с.
5. Вишницька Ю., Тверітінова Т. Історія зарубіжної літератури межі ХІХ–ХХ століть. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 304 с.
6. Гальперин, Михаил Самойлович. "КПК и Коминтерн во внешней политике Гоминьдана в 1928-1937 гг." Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики 5-2 (2011): 62-69.
7. Головченко В. Китай: країнознавчий портрет. К.: Знання, 2010. 71 с.
8. Дахно І. Геополітика «На сопках Маньчжурії». Наукові праці МАУП. 2013. Вип. 3. С. 12–21.
9. Дрогомирецький П., Ілійчук І. Основи китаїстики. URL: <https://kzigm.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/> (дата звернення: 04.01.2024).%80%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA.-2017.pdf (дата звернення: 04.01.2024).
- 10.Ефимов Г. В. Буржуазная революция в Китае и Сунь Ят-сен (1911—1913 гг.). М., 1974. Биб-лиогр.: с. 396—408;

11. Дюррозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів; пер. Є. Марічев та ін. К. : Основи, 1999. 903 с.
12. Зовнішня політика Чан Кайші та Мао Дзедуна. URL: https://studies.in.ua/mvidn_seminar/1199-zovnshnya-poltika-kitayu.html (дата звернення: 04.01.2024).
13. Кіндер Г., Хільгеман В. «Всесвітня історія: dtv-Atlas»: Пер. з нім. К.: Знання-Прес, 2001. 266 с.
14. Коппель О. А., Пархомчук О. С. Міжнародні відносини ХХ століття: Навчальний посібник, 4-е видання. К.: ФАДА, ЛТД, 2009. 256 с.
15. Косов Александр Петрович Политика США в отношении революционного Китая (1911-1927 гг.) // Вестник Псковского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные науки. 2016. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/politika-ssha-v-otnoshenii-revolyuetsionnogo-kitaya-1911-1927-gg> (дата звернення: 10.03.2024).
16. Крушинський В. Міжнародні відносини та світова політика. К: ВПЦ «Київський університет», 2010. С. 625.
17. Ли Чжэнцзюнь О некоторых важных проблемах Синьхайской революции (1911) в Китае // Россия и АТР. 2012. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-nekotoryh-vazhnyh-probleмах-sinhsayskoy-revolyuetsii-1911-v-kitae> (дата звернення: 10.03.2024).
18. Олійник О. Китай у роки Першої світової війни. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4509/1/%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9%20%D1%83%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97.pdf> (дата звернення: 04.01.2024).
19. Пилипенко О. Зовнішня політика Японії в першій половині ХХ століття. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія :

- Економіка. 2013. Вип. 2. С. 6–10.
- 20.Пронь С. Історія Японії (від реставрації Мейдзі до сучасності: 1868-2009 рр.). Миколаїв: ЧДУ ім. П. Могили, 2010. 560 с.
- 21.Пронь С. Міжнародні відносини та зовнішня політика, 1914–1991 рр.: Миколаїв, 2009. 140 с.
- 22.Пронь С., Пронь Т., Циватий В. Міжнародні відносини та зовнішня політика: системна історія 1914-2014 років. Миколаїв: Іліон, 2014. 243 с.
- 23.Убійко Н. Маньчжурський конфлікт: передумови, хід, події, наслідки. Наукові праці. Випуск 108. Том 121. С. 146–149.
- 24.Сінхайська революція 1911-1912 роки/ Збірник документів і матеріалів; відп. ред. С.Л. Тихвинський.
- 25.Сухарчук, Г. Д. Социально-экономические взгляды Сунь Ятсена (1920-е годы) // Под редакцией Л. П. Делюсина, А. А. Бокщанина, Г. Д. Сухарчука, А. Н. Хохлова, Ю. В. Чудодеева – Общество и государство в Китае / Академия наук СССР Ордена трудового Красного Знамени – Москва: Изд-во «Наука», 1981. – С.129 – 148.
- 26.История Китая с древнейших времен до начала XXI века : в 10 тт. Т. 7. Китайская Республика (1912-1949) / Отв. ред. Н.Л. Мамаева; Ин-т Дальнего Востока РАН. М.: Наука — Восточная литература, 2013. — 863 с
- 27.Федоров Н. В. Соперничество США и Великобритании в Китае в конце XIX – начале XX века // Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке. 2013. №3 (23). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sopernichestvo-ssha-i-velikobritanii-v-kitae-v-kontse-xix-nachale-xx-veka> (дата обращения: 7.05.2024).
- 28.Цзян Чжунчжэн (Чан Кайши). Советская Россия в Китае. Воспоминания и размышления в 70 лет. – М.: Посев, 2009. – 440 с.
- 29.Японія і Китай. URL: <https://kvpubd.kiev.ua/wp->

- content/uploads/2023/01/poltavec-z-n.v.-grupa-13.-vsesvitnya-istoriya.-urok-23-24.pdf (дата звернення: 04.01.2024).
30. Atwell P. British mandarins and Chinese reformers: The British administration of Weihaiwei (1898-1930) and the territory's return to Chinese rule. Hong Kong: Oxford University Press, 1985.
31. Bartosc D. Opinion: What impact did WWI have on China? URL: https://news.cgtn.com/news/3d3d414f3549544e30457a6333566d54/share_p.html (дата звернення: 04.01.2024).
32. Bergère M.-C. The Golden Age of the Chinese Bourgeoisie 1911–1937, Janet Lloyd, trans. Cambridge et al. 1989. 77 p.
33. Brianna Noll 1911 Xinhai Revolution. URL: <https://study.com/academy/lesson/the-xinhai-revolution-of-1911.html> (дата звернення: 04.01.2024).
34. Carrai MA. China Rejoining the World and Its Fictional Sovereignty, 1912–1949. In: Sovereignty in China: A Genealogy of a Concept since 1840. Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge University Press; 2019:109-151.
35. Chai J. An Economic History of Modern China. Cheltenham et al. 2011, 81 p.
36. Chan Kai Yiu Business Expansion and Structural Change in China. Liu Hongsheng and His Enterprises, 1920–1937, Hong Kong 2006. 211 p.
37. Chesneaux Jean The Chinese Labor Movement 1919-1927. Stanford 1968, 42 p.
38. China in World War I. URL: <https://www.britannica.com/place/China/Formation-of-a-rival-southern-government> (дата звернення: 04.01.2024).
39. China: Culture, History, Maps, & People. <https://www.britannica.com/place/China> (дата звернення: 04.01.2024).
40. China: Timeline. URL: <https://www.history.com/topics/asian-history/china-timeline> (дата звернення: 04.01.2024).

41. China–Timeline of Historical Periods – Asia for Educators. URL:
http://afe.easia.columbia.edu/timelines/china_timeline.htm (дата звернення: 04.01.2024).
42. Clubb E. Twentieth Century China. New York: Columbia University Press, 1964.
43. Cochran S. Big Business in China. Sino-Foreign Rivalry in the Cigarette Industry, 1890–1930, Cambridge 1980.
44. Cochran S. Encountering Chinese Networks. Western, Japanese, and Chinese Corporations in China, 1880–1937, Berkeley 2000. P. 419–451.
45. Debin M. Economic Growth in the Lower Yangzi Region of China in 1911–1937. A Quantitative and Historical Analysis, in: Journal of Economic History 68/2 (2008), PP. 355–392.
46. Etō S. China’s international relations 1911–1931. In: Fairbank JK, Feuerwerker A, eds. The Cambridge History of China. The Cambridge History of China. Cambridge University Press; 1986:74-115.
47. Fawcett B. The Chinese labour corps in France, 1917–1921. Journal of the Royal Asiatic Society Hong Kong Branch. 2000. Vol. 40. P. 33–111.
48. Feuerwerker A. Economic Trends, 1912–1949. The Cambridge History of China. Volume 12: Republican China 1912–1949, Part I, Cambridge et al. 1983, PP. 28–127.
49. Frölich H. Wartime and Post-war Economies (China). URL:
https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/wartime_and_post-war_economies_china (дата звернення: 04.01.2024).
50. Hershatter G. The Workers of Tianjin, 1900–1949, Stanford 1986, 212. p.
51. History of China. URL: <https://www.britannica.com/topic/history-of-China> (дата звернення: 04.01.2024).
52. History of China. URL: <https://www.advantour.com/china/history.htm> (дата звернення: 04.01.2024).
53. History of foreign relations of China. URL:
https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_foreign_relations_of_China (дата

- звернення: 04.01.2024).
- 54.Hou Chiming F. Investment and Economic Development in China, 1840-1937, Cambridge 1965, PP. 216–218.
- 55.Hsiao L.-L. China's Foreign Trade Statistics, 1864-1949, Cambridge, MA 1974. 231 p.
- 56.O. Clubb, China and Russia: The "Great Game," Columbia: Columbia University Press, 1971
- 57.Osterhammel J. Shanghai, 30. Mai 1925. Die chinesische Revolution, Munich 1997, 75 p.
- 58.Rawski T. Economic Growth in Prewar China, Berkeley, 1989, P. 2–3.
- 59.Revolution Opened Door for China's Progress. URL: http://ph.china-embassy.gov.cn/eng/zt/Xinhai/201201/t20120112_1334732.htm (дата звернення: 04.01.2024).
- 60.R. Jarman (Edited), China Political Reports 1911-1960, UK: Archives Edition Limited, 2001, vol.4
- 61.Rogers A., Nur Rafeeda D. China in the First World War: A Forgotten Army in Search of International Recognition. Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations:An International Journal. 2017. №3. P. 1237–1269.
- 62.Rogers R. China in the First World War: A Forgotten Army in Search of International Recognition. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/327046642_China_in_the_First_World_War_A_Forgotten_Army_in_Search_of_International_Recognition (дата звернення: 04.01.2024).
- 63.Skinner G. William Cities and the Hierarchy of Local Systems, in: Skinner, G. William (ed.): The City in Late Imperial China, Stanford 1977, PP. 277–
- 64.The Chronological Events. The Chiang Kai-shek Collections, Taipei: Academia Historica, vol.6, Кит.яз.
- 65.351.
- 66.«The China Critic»

67. "The German Military Mission in China, 1927-1938" (PhD Diss. The Ohio State University, 2011)
68. The Xinhai Revolution and Japan-China Relations. URL: <https://www.nippon.com/en/in-depth/a00202/?pnum=5> (дата звернення: 04.01.2024).
69. Wang J. Zhongguo jindai jingji shi, 1895-1927 An Economic History of Modern China, 1895-1927, Beijing 2000, vol. 1, PP. 224–225.
70. Wasserstrom J. Student Protests in Twentieth Century China. The View from Shanghai, Stanford 1991, P. 96–124.
71. What Role Did China Play in WWI and Why Is It Forgotten? URL: <https://bestdiplomats.org/china-in-ww1/> (дата звернення: 04.01.2024).
72. Wilkinson E. Chinese History: A Manual, Revised and Enlarged Paperback. March 1, 2000. URL: <https://www.amazon.com/Chinese-History-Manual-Revised-Enlarged/dp/0674002490> (дата звернення: 04.01.2024).
73. Yang J. China's security strategy and policies. In: Stephen Hoadley and Jьrgen Ruland. Asian security reassessed. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies. 2006. pp. 86–105.

Резюме

Бакалаврська робота присвячена дослідженню зовнішньої політики Китайської Республіки в період з 1912 по 1937 рр. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел та літератури.

Перший розділ описує Сінхайську революцію та появу Китайської Республіки. Становлення зовнішньополітичного курсу, а також вплив сколихнувшої світ Першої Світової війни на економічне та політичне становище Китаю.

Другий розділ фокусується на політичному курсі Республіки в період роздробленості, а також на економічному стані країни після закінчення Першої Світової війни.

Третій розділ дає огляд на зовнішню політику Китайської Республіки в період правління Гоміньдану. Розвиток зовнішньополітичних відносин Китаю з європейськими державами, а також США, Японією та Радянським Союзом. Загострення конфлікту з Японією та розгляд подій, що призвели до початку Японо-Китайської війни у 1937-му році.

Summary.

The thesis is devoted to the study of the foreign policy of the Republic of China in the period from 1912 to 1937. The work consists of an introduction, three chapters, conclusions and a list of sources and references.

The first chapter describes the Xinhai Revolution and the emergence of the Republic of China. The formation of foreign policy, as well as the impact of the World War I on the economic and political situation of China.

The second section focuses on the political course of the Republic during the period of fragmentation, as well as on the economic situation of the country after the end of the First World War.

The third chapter provides an overview of the foreign policy of the Republic of China during the Kuomintang period. The development of China's foreign policy relations with European states, as well as the United States, Japan and the Soviet Union. The aggravation of the conflict with Japan and the events that led to the outbreak of the Sino-Japanese War in 1937.